

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 2 MAART 1960 - No. 2224

BAKSTEEN
Juwelier

HORLOGES

SIERADEN

TAFELZILVER

Sinds 1837 in het hart van Rotterdam

WESTEWAGENSTRAAT 70 — TELEFOON 110583

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

Verhuur van brandkasten

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

H. BRONS Jr.

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON: 11 19 80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM

**wettelijke
aansprakelijkheids-
verzekering**

condities gebaseerd op meer
dan 60 jaar ervaring.

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

Adviezen
bij de keuze
van
beleggingen
en het sluiten
van alle
verzekeringen

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: (010- of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3-80 40. Giro 8408.

Bankiers: *R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B.fr. 400).*
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 6 93 00, toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief *f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.*

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema. Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Tariefcontingenten

In art. 25 van het Verdrag van Rome werd aan de Europese Commissie de bevoegdheid gegeven tariefcontingenten vast of aan de Raad van Ministers de toekenning ervan voor te stellen. In de bijlagen komt een protocol voor, dat voor een tweetal goederen de toepassing van tariefcontingenten reeds voorziet: voor een bepaalde periode wordt aan de Duitse Bondsrepubliek de mogelijkheid gegeven, een zekere hoeveelheid bananen zonder heffing van invoerrechten uit derde landen te importeren, terwijl hetzelfde geldt voor een contingent ongebrande koffie ten behoeve van de Benelux.

De bedoeling van een tariefcontingent is in zekere zin tegengesteld aan die van een normaal contingent. Doorgaans wordt met de instelling van een contingent de bescherming van de betalingsbalans of van een bepaalde industrie beoogd. Een gewoon contingent bemoeilijkt normaliter de invoer van het betreffende goed. Een tariefcontingent moet daarentegen dienen om de invoer te vergemakkelijken; het beschermt een traditionele voorziening en een verwerkende industrie tegen een hoog buitentarief van de Europese Economische Gemeenschap.

Het is niet onmogelijk, dat in de toekomst moeilijkheden zullen ontstaan wanneer de binnen een tariefcontingent ingevoerde goederen weer naar andere landen van de Gemeenschap worden uitgevoerd. Gedurende de overgangsperiode kunnen de partnerlanden een oorsprongcontrole toepassen en op deze wijze een „détournement de trafic” voorkomen. Zou na deze periode de controle aan de binnengrenzen verdwijnen dan zou het tariefcontingent tevens een faciliteit voor de gehele Gemeenschap kunnen worden.

Dit probleem is minder theoretisch dan het lijkt. In feite doet zich een dergelijke situatie namelijk reeds voor in het verkeer tussen Saarland en de Bondsrepubliek Duitsland. Teneinde een plotselinge verlaging van de levensstandaard in Saarland te voorkomen, werd in het Saarverdrag bepaald, dat enkele goedkope goederen als voorheen, dus zonder betaling van invoerrechten, uit Frankrijk zouden kunnen worden betrokken. Om misbruik tegen te gaan werd later bepaald, dat deze goederen slechts dan onbelast zouden blijven „wenn sie unter Zollsicherung im Saarland verbraucht, verarbeitet oder von Kleinhändlern an Endverbraucher im Saarland abgegeben worden sind”.

Op de naleving van dit voorschrift bestaat echter praktisch geen controle, omdat de douanegrens tussen Saarland en de rest van Duitsland verdwenen is. Volgens ooggetuigen — aldus een artikel van Paul G. Kirsch in „Der Volkswirt” van 23 januari jl. — bewijzen de rijen auto's, die men voor de Saarlandse winkels kan zien staan, dat in het overige West-Duitsland grote belangstelling voor sommige onbelaste Franse goederen bestaat. Genoemd blad maakt melding van het feit, dat men in vele Duitse slijterijen een fles Franse cognac van dezelfde kwaliteit de ene keer koopt voor DM 28,50 en de andere keer voor DM 18,50. De dure drank is op de normale wijze in Duitsland ingevoerd, de goedkope komt uit de Saar. Slechts een gedeelte van het prijsverschil bestaat uit invoerrechten. De rest wordt gevormd door de winstmarge van de importeur.

De lezer zal wellicht opmerken, dat dit probleem waarschijnlijk naar tijd en omvang begrensd zal zijn. Wat het eerste betreft: in het Saarverdrag is bepaald dat de niet geheel gebruikte contingenten in de komende jaren zullen kunnen worden verminderd en dat tegelijkertijd voor de goederen waarnaar veel vraag bestaat de contingenten kunnen worden verruimd. Het is dus mogelijk, dat de onbelaste invoer van cognac in de toekomst nog zal toenemen. Wat de omvang van het vraagstuk betreft: in beginsel komen de contingenten met de Saarlandse behoeften overeen. De hoeveelheid, die vrij van rechten naar de rest van West-Duitsland kan worden vervoerd, bestaat evenwel niet alleen uit het tariefcontingent. In de tijd, dat Saarland nog tot de Franse economie behoorde, zijn immers van sommige goederen grote voorraden aangelegd. Naar schatting dekt de voorraad alcohol een verbruiksperiode van een tot drie jaar.

In art. 63 van het Saarverdrag staat te lezen: „Die Regierung der Bundesrepublik behält sich vor, geeignete Masnahmen zu treffen, durch die sichergestellt wird, dass die Waren im Saarland verbleiben . . .”. Men kan zich moeilijk voorstellen hoe dit op een andere wijze zou kunnen geschieden dan door opnieuw een grenscontrole tussen Saarland en het overige West-Duitsland in te stellen. Heropening van de douanehuisjes is echter zeer onwaarschijnlijk; vele Duitse caféhouders zullen zich dus nog wel enige tijd onbelaste spiritualiën uit de Saar kunnen verschaffen.

Luxemburg.

K. ZIJLSTRA, ec. drs.

WISSELING IN DE REDACTIONELE STAF

Op deze bladzijde, die Drs. J. H. Zoon in het merendeel der nummers van de laatste jaren placht te vul-
len, moet de redactie tot haar spijt aankondigen, dat haar adjunct redacteur-secretaris heeft besloten van
werkkring te verwisselen. Zij neemt node en in blijvende vriendschap afscheid van een vindingrijk en toe-
gewijd redactielid. Ook hier wil zij hem van harte danken voor zijn bijdrage aan de continuïteit van
„E.-S.B.”. Per 1 april a.s. zal Drs. J. J. Hartemink als adjunct redacteur-secretaris zijn medewerking
aan het blad gaan verlenen. Redactie.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Tariefcontingenten, door Drs. K. Zijlstra	235	Structuurbeleid in de landbouw, door Dr. A. Maris	243
Kernenergie en industriële ontwikkeling, door Drs. A. A. de Boer	236	De c.a.o. voor de metaalindustrie en punt 3 van de Algemene Aanwijzing, door Drs. P. Groeneveld	248
Vormt de Duitse weg naar liberalisatie van het huisvestingsbeleid een voorbeeld voor Nederland?, door Drs. F. H. J. Essenstam	239	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	252

In dit artikel, dat als een vervolg kan worden beschouwd op het artikel over de huidige kostprijs van kernenergie (zie „E.-S.B.” van 10 februari 1960), wordt een duidelijke scheiding gemaakt tussen de nodige uitgaven voor de directe toepassing van kernenergie als start van een nucleair aandeel in de toekomstige energieproductie enerzijds en de inspanningen om te komen tot een kernenergetische ontwikkeling van de industrie anderzijds. Een eigen activiteit op nucleair gebied van de Nederlandse industrie kan alleen worden gerealiseerd als men tijdig tot een research-programma komt waarbij de industrie een actieve en de Overheid zo nodig een subsidiërende rol speelt. Nederland dient namelijk te voorkomen dat het zich blijvend afhankelijk stelt van het buitenland wat betreft het ontwerpen en bouwen van kernreactoren. Het is voor de Nederlandse industrie mogelijk zich hierbij in eerste instantie te concentreren op de toepassingen in de scheepvaartsector, zonder dat hierdoor afbreuk wordt gedaan aan het algemene karakter van de te verkrijgen kennis en ervaring.

Kernenergie en industriële ontwikkeling

In een vorig artikel ¹⁾ hebben wij gesproken over de kostprijs van kernenergie voor reactorcentrales die gebouwd worden in het kader van de overeenkomst tussen de Verenigde Staten en Euratom. Wij hebben daarbij geconcludeerd dat kernenergie nog iets duurder is dan klassieke energie, maar dat er aanwijzingen zijn, dat dit prijsverschil zal worden geneutraliseerd. Het prijsverschil is over een langere periode gezien naar alle waarschijnlijkheid lager dan het hiervoor thans vaak aangenomen bedrag van 1 cent per kWh; wij hebben ons aan het slot van ons voorgaand artikel dan ook afgevraagd of dit prijsverschil een beletsel mag zijn voor de bouw van een dergelijke centrale.

Nu bouwt men de eerste kernenergiecentrale niet om er reeds de eerste jaren na inbedrijfstelling goedkopere energie mee te produceren. Het bouwen van een kernenergiecentrale maakt deel uit van een „long run planning” en moet dan ook gezien worden tegen de achtergrond van de energiesituatie, bijv. in het jaar 1970. Het is niet eens noodzakelijk ervan uit te gaan, dat de voorziening van klassieke brandstof, waarop wij overigens in het kader van dit artikel niet nader willen ingaan, ons op een bepaald ogenblik voor het feit stelt, dat het wenselijk is iedere nieuwe centrale van een kernreactor in plaats van een ketel te voorzien. Het is al, uit de in ons vorig artikel verstrekte gegevens, aannemelijk te maken, dat het reeds uit kostprijsoverwegingen op een bepaald ogenblik voordelig is op kernenergie over te schakelen. De meest recente berichten over de ontwikkelingsmogelijkheden van de bestaande reactortypes geven steun aan deze opvatting. In de Verenigde Staten, waar dit tijdstip, op grond van de omstandigheid dat men er over grotere reserves goedkoop te delven steenkolen beschikt, later zal komen dan in West-Europa, acht men het thans mogelijk dat dit tijdstip reeds in 1967-'68 wordt bereikt. Als dat moment is aangebroken moet men dus over de nodige kernenergiecentrales beschikken, wil men van dit voordeel gebruik maken. Voor-

dien moet men voldoende ervaring hebben om dit stadium tijdig te kunnen voorbereiden.

In Groot-Brittannië is men daartoe zeker in staat, evenals in de Verenigde Staten. Ook in Italië waar reeds twee kerncentrales in aanbouw zijn zal dit geen moeilijkheden opleveren, evenmin als in Frankrijk waar men op het gebied van de kerncentrales reeds ver gevorderd is en waar in het kader van de plannen van de Electricité de France eveneens een aantal kerncentrales op het programma staat. Hoewel ook in Duitsland plannen bestaan om kernenergiecentrales te bouwen, is de toestand daar momenteel nog iets minder duidelijk.

Wie vreest, dat hier een overgang op kernenergie gepropageerd wordt ten koste van de steenkolenindustrie, zij er op gewezen dat een — zelfs zeer intensieve — nucleaire activiteit vooralsnog weinig invloed heeft op de kolenbehoefte. In feite is dit probleem nog nauwelijks aan de orde. Zelfs al zouden er de komende tien jaren 15 reactorcentrales van 150 - 200 MW gereed komen (wat praktisch uitgesloten is), dan zouden deze tezamen in 1975 nog slechts 30 pCt. van de totale capaciteit uitmaken. Het is dus zeer de vraag of men de kernenergie als een bedreiging voor de steenkolenindustrie moet zien. Hier spelen andere factoren, zoals voornamelijk de opkomst van de olie, een minstens even belangrijke rol.

Het is dus van belang tijdig door middel van de bouw van reactorcentrales kennis te verwerven en ervaring op te doen met betrekking tot de nucleaire techniek. Het lijkt ons nuttig en nodig dat hiervoor een offer wordt gebracht. De compensatie van het offer in dit concrete geval, nl. de bouw van een centrale in het kader van de overeenkomst tussen de Verenigde Staten en Euratom, ligt voor een deel in de mogelijkheid om uit een gezamenlijk fonds van Euratom en de Amerikaanse atoomenergiecommissie onderzoeken te doen financieren, waarvan de resultaten onder andere ten gunste komen van degenen, die dit researchwerk verrichten, bijv. de industrie.

Nog steeds hebben wij te kampen met het misverstand, dat de centrales waar het hier om gaat en die worden aangeduid als „van Amerikaanse origine” kant en klaar ge-

¹⁾ Zie: „De huidige kostprijs van kernenergie” in „E.-S.B.” van 10 februari 1960.

leverde handelsartikelen zijn en dat de landen die deze artikelen leveren beschikken over kennis die geheim gehouden wordt en die een typisch ander karakter heeft dan de kennis waarover de gevestigde industrie gebruikelijkerwijs de beschikking heeft. Dat op dit terrein een klein land als Nederland een eigen ontwikkeling zou kunnen realiseren leek vooral in het begin uitgesloten. Wel was het duidelijk, dat in de toekomst het deelnemen aan de productie van onderdelen, ook voor de industrie in een land dat niet tot de kring van ingewijden behoort, mogelijk zou zijn. Er is op dit terrein geen duidelijke algemene opinie, die met de werkelijke situatie overeenkomt, al is er de laatste tijd enigszins een kentering waar te nemen.

De opinie van natuurwetenschappelijke onderzoekers die hier mogelijkheden zagen, werd vaak terzijde gelegd door de industriëlen voor wie het er in de eerste plaats om gaat op een vertrouwde wijze het geïnvesteerde kapitaal rendabel te maken. Momenteel wordt het echter steeds meer duidelijk dat, wil men de positie van de Nederlandse industrie ook voor de toekomst veilig stellen, een aanpassing van deze industrie aan de eisen die de zich snel ontwikkelende kernindustrie stelt toch wel noodzakelijk is. Dit geldt zeker niet alleen voor de landen die zelf, aansluitend bij de militaire research die tijdens de oorlog is begonnen, reeds gedurende vele jaren een zekere kennis van zaken op dit terrein hebben verzameld. Het is integendeel juist voor de landen die aan deze militaire research geen deel hebben gehad, een dwingende noodzaak dat zij zorg dragen op dit terrein bij de grote mogelijkheden niet steeds meer achter te komen.

Men moet dus de kernenergie niet beschouwen als een zaak die in eerste instantie de elektriciteit producerende bedrijven aangaat, en zich, vóór deze een beslissing nemen met betrekking tot de bouw van een atoomcentrale, beperken tot het zich op de hoogte houden van de literatuur op het gebied van de kernenergie met behulp van één of meer ingenieurs die in de gelegenheid worden gesteld zich buitenslands door middel van cursussen en het bezoeken van congressen enigermate in deze materie te specialiseren. In enkele takken van de industrie geeft men er blijk van dit tijdig te hebben ingezien — onze elektronische industrie is met betrekking tot de kernenergie op acceptabele wijze voor haar taak berekend en op het gebied van bijv. pompen en afsluiters wordt in Nederland behoorlijk industrieel ontwikkelingswerk verricht; verder begint de combinatie „Neratoom” thans activiteiten te ontplooiën.

Toch is het misschien goed in dit verband twee dingen zuiver van elkaar te scheiden. Bij de bouw en exploitatie van een grote centrale gaat het om het opdoen van ervaring met een complete reactorcentrale op werkelijke schaal.

Wanneer hier bepaalde bedragen mee gemoeid zijn dan moeten deze gelden hoe dan ook op tafel komen, als de bouw van een centrale voor dit aspect van de ontwikkeling van de kernenergie in Nederland van belang is. Daarnaast is er de eigen ontwikkeling van ideeën en nucleaire produktiemethoden. Hier gaat het er niet alleen om dat de industrie een centrale van een bepaald type, of onderdelen daarvoor, kan bouwen: men wage zich aan de research op dit terrein die tot doel heeft tot een eigen ontwikkeling te komen, teneinde niet blijvend genoodzaakt te zijn op buitenlands kompas te varen. Wij stellen met opzet deze twee dingen naast elkaar, omdat het gevaarlijk is deze als alternatief te zien. Beide activiteiten zijn belangrijk, beide activiteiten kosten geld, maar het zou te betreuren zijn wanneer men de ene activiteit zou nalaten omdat de andere geld kost, ten voordele van welke der twee mogelijkheden de keuze ook zou uitvallen.

In dit verband zijn twee vragen van belang. In de eerste plaats welke activiteiten hierbij in aanmerking komen en op welke wijze zij gerealiseerd zouden kunnen worden en in de tweede plaats of de offers die met dergelijke projecten gemoeid zijn voor een land als Nederland redelijkerwijs acceptabel zijn.

Wat het eerste punt betreft, wij hebben reeds eerder in dit blad gewezen op het relatief grote aandeel dat de conventionele industrie heeft in de constructie van een kerncentrale ²⁾ en daarbij gezien dat, in principe, meer dan de helft van de investering in een kerncentrale besteed wordt in de klassieke sector, waarbij men dan rekening moet houden met de nodige aanpassing aan de speciale eisen, gesteld door de toepassing in de nucleaire sector.

Het gehele civiele gedeelte van de bouw is uiteraard niet nieuw, maar ook speciale onderdelen van de reactoren, zoals het drukvat, de loopkraan voor het transporteren van splijtstofelementen, de verschillende buisleidingen, de pompen en de afsluiters zijn onderdelen die de bestaande industrie kan leveren. Hierbij zal men echter veel ervaring moeten opdoen met het aanpassen van de bestaande onderdelen of het geheel opnieuw ontwerpen van onderdelen voor de kernenergetische installatie.

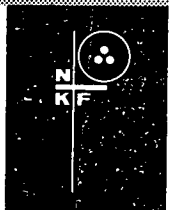
De warmtewisselaar is weer een klassiek onderdeel en het zijn de bouwers van klassieke ketels en warmtewisselaars die zich ook met de bouw van deze speciale types belasten. Koelwaterzuivering is een ander onderwerp waarmee de chemische industrie zich al jaren bezighoudt en waarvoor de moderne methoden als de toepassing van ionenwisselaars, die in de chemische industrie thans ingang

²⁾ Zie: „Produktiekosten van kernenergie in Nederland” in „E.-S.B.” van 5 maart 1958.

(Advertentie)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

hebben gevonden, aan de kernenergieproductie kunnen worden aangepast.

Behalve de uitgebreide elektrische en elektronische regel- en controle-apparatuur, zijn er speciale onderwerpen die de nodige research behoeven. Nieuwe materialen als beryllium, zirkonium, of organische verbindingen als diphenyl en terphenyl, maar ook klassieke stoffen als grafiet en staal, maar dan van een speciale zuiverheid, worden hier toegepast. De metalen treden soms op in bepaalde tot nu toe niet gebruikelijke legeringen; van bepaalde stoffen is de toepassing alleen mogelijk wanneer economisch aantrekkelijker methoden gevonden worden om deze op vrij grote schaal in zuivere vorm te produceren.

Wij gaven hier slechts een overzicht van enkele punten om een indruk te geven van de grote hoeveelheid en de bonte verscheidenheid van industriële ondernemingen, die bij het kernenergetische werk een rol kunnen gaan spelen, wanneer zij zich hier tijdig op toelaggen.

Een tak van bedrijvigheid die vooral de laatste tijd nogal wat belangstelling en publiciteit heeft ondervonden is de scheepvaart. Dat Nederland als scheepvaartland nauwellettend de ontwikkeling op dit gebied moet volgen is zonder meer evident. Op welke wijze dit moet gebeuren is in mindere mate een punt waarover iedereen het zonder meer eens kan worden. Daarbij hoort men hier en daar ook weer de klacht dat kernenergie in de scheepvaartsector nog niet lonend is. Andere auteurs menen echter weer dat het atoomschip wel kan concurreren. Hoe voorzichtig men moet zijn met berekeningen hierover, welke maatstaven hiervoor gelden, en hoe gevaarlijk het trekken van conclusies is op dit gebied, hebben wij elders uiteengezet³⁾.

Hoewel het misschien buiten de mogelijkheden van Nederland valt op redelijke termijn een geheel nieuw reactortype te ontwikkelen, is het wel mogelijk om de bestaande reactortypen te onderzoeken en te trachten deze te verbeteren. Een industrie die zich ook met de bouw van reactoren bezighoudt zou zich dus kunnen baseren op een bestaand reactortype en door eigen activiteit kunnen trachten aan dit reactortype bepaalde verbeteringen aan te brengen of het aan een bepaalde toepassing aan te passen. Het ligt in de lijn van het karakter van Nederland als zeevarende mogendheid om hierbij van meet af aan in sterke mate rekening te houden met de scheepvaarttoepassingen.

Wat de kosten betreft verwijzen wij naar Prof. Bogaardt, die er in zijn inaugurele rede op gewezen heeft, dat de uitgaven op kernenergetisch gebied in Nederland in vergelijking met die in andere landen ver onder de maat blijven⁴⁾. Terwijl bijv. in Zweden per hoofd van de bevolking door de Overheid een bedrag van f. 13 per jaar aan kernenergie besteed wordt, ligt dit bedrag voor Nederland in de orde van grootte van f. 1. Het aandeel van de Overheid in de research in het algemeen is in Nederland eveneens erg klein en de stimulerende invloed van de Staat moet dan ook betrekkelijk gering worden geacht. Wanneer het exploiteren van een kernenergiecentrale in de aanloopperiode per jaar enige miljoenen onvoordeliger zou uitkomen dan van een conventionele centrale en men moet daarnaast een bepaalde bijdrage leveren voor een researchprogramma, dat van algemeen belang is, en waarvoor ook de industrie

fondsen ter beschikking zou kunnen stellen, dan kan hierin nauwelijks een principieel bezwaar worden gezien.

Wat kan men op dit terrein aan researchwerk doen? Het krantenbericht als zou de Nederlandse industrie in staat zijn betere splijtstofelementen te maken dan de industrie in de Verenigde Staten, lijkt ons op zijn zachtst gezegd voorbarig⁵⁾; het is echter niet uitgesloten dat de Nederlandse industrie op dit gebied en op vele andere gebieden — het lassen van drukvaten, mechanismen voor regelstaven, de constructie van de regelstaven zelf, de ontwikkeling van speciale ionenwisselaars — na een fase van ontwikkelingswerk een wezenlijke bijdrage tot de productie zal kunnen leveren. Dit zou ertoe kunnen leiden dat de Nederlandse industrie na enige jaren in staat is kernreactoren te construeren, zonder afhankelijk te zijn van het buitenland.

Komt men zo in een stadium dat overgegaan kan worden tot de bouw van een prototype reactor, dan zou men door te beginnen met een prototype scheepsreactor twee vliëgen in één klap vangen. De industrie zou het geleerde in praktijk kunnen brengen, en men zou gelijktijdig de ontwikkeling van de kernenergie in haar maritieme toepassing sterk stimuleren. Hiervoor is dus nodig, dat naast het opdoen van ervaring met de bouw van kernenergiecentrales en het ondervinden van de eventuele verrassingen waarop men bij de exploitatie van een dergelijke centrale stuit, een op langere termijn gericht ontwerpprogramma wordt opgesteld. Dit programma moet dan mede gericht zijn op de specifiek nucleaire delen van de constructie van reactoren. Dit kan een start van een eigen nucleaire ontwikkeling betekenen, waaraan de industrie actief deelneemt en zich op de toekomst voorbereidt, en waarin de Overheid mogelijk een subsidiërende rol kan spelen bij de financiering van kostbare projecten van algemeen belang.

Op deze wijze induceert men een kernenergetische industrialisatie die van het grootste belang is voor de handhaving en eventueel versterking van de positie van de Nederlandse industrie. De heer E. G. Stijkel, toenmalig Directeur-Generaal voor Industrie en Economie bij de Commissie van Euratom, heeft op de noodzaak van een actieve belangstelling van de zijde van de industrie duidelijk gewezen in een voordracht, op 27 mei 1959, voor het Departement Amsterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel. De heer Stijkel zei toen o.a.:

„In een aantal landen heeft de industrie op nucleair gebied al een voorsprong ontwikkeld. Aangezien bovendien de ontwikkeling op dit terrein enorm snel gaat, kan men slechts tot de conclusie komen dat, indien de Nederlandse industrie in de toekomst deel wil hebben aan de constructie van deze installaties, een onmiddellijke activiteit gewenst is. De trein zet zich reeds in beweging. Het is nog tijd mee te reizen. Wanneer de trein eenmaal op gang is gekomen, zal hij niet meer zijn in te halen. En men moet dan vrezend voorgoed de aansluiting te hebben gemist bij een ontwikkeling die zowel commercieel, technisch als economisch voor ons land van het grootste belang kan zijn”⁶⁾.

Bij de vraag of een kerncentrale gebouwd moet worden en of men over zal gaan tot de bouw van een proefreactor voor scheepspropulsie; dient men derhalve niet alleen te letten op de huidige kostprijssituatie, maar tevens op de toekomstige positie van de kernenergie en de rol die de industrie — ook de Nederlandse — hierbij kan en dus moet spelen.

Brussel.

Drs. A. A. de Boer.

³⁾ Zie: „Nuclear Propulsion Economics” in „Journal of Industrial Economics”, VII, 105, 1959.

⁴⁾ Zie: M. Bogaardt: „Denken met de handen”, inaugurele rede, Eindhoven, 26 mei 1959.

⁵⁾ Algemeen Handelsblad, 28 januari 1960.

⁶⁾ E. G. Stijkel: „Het Nederlandse bedrijfsleven en de ontwikkeling van de kernindustrie, atoomenergie en haar toepassingen”, I, 109, 1959.

Hoewel overbrenging van de in Duitsland in overweging zijnde liberalisatienormen naar Nederland niet mogelijk is, kan de ontwikkeling hiervan in ons land toch niet geheel los worden gezien van de Europese ontwikkeling. De liberalisatie wordt door de Duitse Regering gebaseerd op het grondwettelijk beginsel van gelijke rechtsbehandeling voor vermogen, ongeacht het beleggingsobject. Naar verwachting zal in 1962/1963 het statistisch woningtekort zijn opgeheven in Duitsland. Voor die districten waar per 31 december 1958 dit tekort kleiner was dan 3 pct. wil men de woonruimteverdeling direct afschaffen. Bij toepassing van de Duitse norm in Nederland wordt een hoger statistisch woningtekort verkregen dan volgens de in Nederland gebruikte methode. Bij toepassing van bovengenoemde 3 pct.-grens zou echter een groter aantal gemeenten dan waaraan de Regering zulks heeft voorgesteld, de woonruimteverdeling kunnen opheffen. Vervolgens wordt het Duitse systeem van huuraanpassing behandeld en een vergelijking gemaakt tussen het Duitse en het Nederlandse huurpeil.

Inleiding.

Nu in Nederland het beleid ten aanzien van de woningvoorziening geleidelijk op meer normale omstandigheden wordt gericht, voor welk beleid de wegwijzers nog voor een groot gedeelte zullen moeten worden geplaatst, is het van belang kennis te nemen van de politiek welke in het buitenland wordt gevoerd ten aanzien van de liberalisatie van de woningmarkt. In dit artikel wordt de schijnwerper gericht op de essentie van de voorstellen welke de Duitse Regering aan de Bondsdag ter zake in overweging heeft gegeven en worden zoveel mogelijk vergelijkingen getrokken met de huidige Nederlandse situatie. Voorstellen tot liberalisatie houden altijd een risico in; de drempel tussen de beheerste markt en de vrije markt is meestal niet precies bekend. Daarom zit in elk voorstel tot liberalisatie een beleidsoordeel. In dit artikel worden de normen die de Duitse Regering aanvaardbaar acht aangegeven. Geen aandacht wordt derhalve geschonken aan de opvattingen van de Bondsraad en de Bondsdag. Het overbrengen van de in Duitsland in overweging zijnde normen naar Nederland is uiteraard niet mogelijk. In Nederland zal de tolerantie voor de liberalisatie nog moeten worden ontwikkeld; geheel los van de Europese ontwikkeling kan deze echter niet worden bepaald.

Bij de analyse van het door de Duitse Regering voorgestelde beleid, hetwelk is gericht op liberalisatie van het overheidsingrijpen op het gebied van de huisvesting, komt allereerst de motivering van dit beleid voor het voetlicht. Vervolgens worden besproken de normen die bij het slechten van de woonruimteverdeling worden voorgesteld en de huurmaatregelen die nodig worden geacht om de woonruimte in de vrije markt te brengen; de vergelijkingen met Nederland worden in dit betoog verwerkt.

De motivering van de afschaffing van het overheidsingrijpen.

Bij de motivering van het afschaffen van het overheidsingrijpen legt de Duitse Regering het accent op de noodzaak van het herstel van het eigendomsrecht. Het in de Grondwet verankerde gelijkheidsbeginsel, dat een gelijke

Vormt de Duitse weg naar liberalisatie van het huisvestingsbeleid een voorbeeld voor Nederland?

rechtsbehandeling inhoudt voor vermogen, ongeacht het beleggingsobject, laat niet toe dat het woningbezit op de lange duur in een uitzonderingspositie wordt geplaatst. Deze uitzonderingspositie is te handhaven zolang de woningnood politiek en sociaal geen andere keus laat. Zodra onderkend wordt wanneer ongeveer het woningtekort zal zijn opgeheven moet het beleid worden gericht op afschaffing van het overheidsingrijpen.

Naast bovengenoemd hoofdargument wordt een aantal nevenargumenten aangevoerd. Gewezen wordt op de sociale onbillijkheden die uit het overheidsingrijpen voortvloeien zowel voor de huurders als voor de verhuurders, op de achteruitgang van de vermogenswaarde van het woningbestand en ten slotte op het onvoldoende rendement, waardoor enerzijds modernisering achterwege blijven en anderzijds de woning als beleggingsobject laag wordt gewaardeerd. Door dit laatste wordt ook de belegging van besparingen in de nieuwbouw niet geanimeerd. Ten aanzien van de sociale onbillijkheden wordt vermeld dat de huurders voor zover zij in vooroorlogse woningen zijn gehuisvest een voordeel hebben van de relatief lage huur, waartegenover de hoge huur van de nieuwbouw staat die merendeels moet worden opgebracht door jonge gezinnen of door personen die oorlogsschade hebben geleden en dus daarnaast nog de last moeten dragen van het opbouwen van een huishouden. De huurbeheersing steunt de huurder op kosten van de verhuurder. Het sterkst blijkt zulks uit de prijzen welke bij onderverhuur door de hoofdhuurder worden verworven en waarvan de huiseigenaar geen rechtmatig aandeel ontvangt. Ten slotte wordt erop gewezen dat niet alle verhuurders rijk zijn en alle huurders arm. Van de vooroorlogse woningen is ruim 20 pct. eigendom van renteniers en pensioentrekkers en van personen zonder beroep, welke bevolkingsgroepen voor hun levensonderhoud mede op de huuropbrengsten zijn aangewezen.

De voorgestelde normen bij liquidatie van de woonruimteverdeling.

De huisvesting kan in de vrije markt worden gebracht wanneer er geen statistisch woningtekort meer bestaat.

De inhoud van het Duitse begrip „statistisch woningtekort” verschilt van dat in Nederland. Het tekort is aldaar het verschil tussen het aantal woonpartijen en de beschikbare voorraad aan „Normalwohnungen”. Het aantal woonpartijen omvat de huishoudens van meer dan één persoon en de helft van de alleenstaanden. Het begrip „Normalwohnungen” sluit kelder- en zolderwoningen en woningen met een slechte keuken buiten de woningvoorraad.

Het statistische woningtekort bedroeg in Duitsland in de herfst van 1950 4,6 mln. woningen; in de herfst van 1956 was dit tekort tot 2,3 mln. woningen gedaald, hetgeen dus in zes jaren een teruglopen tot de helft betekent. De jaarlijkse netto-toeneming van huishoudens door huwelijk en immigratie bedroeg in deze periode gemiddeld 175.000, zodat het tekort jaarlijks met gemiddeld 370.000 woningen werd verminderd, hetgeen betekent dat $\frac{2}{3}$ van de woningbouwprestatie diende voor inhaling van het woningtekort. Indien wordt aangenomen dat de woningbouwprestatie, de demografische ontwikkeling en de immigratie een beeld zullen vertonen dat niet te veel afwijkt van dat van het verleden, dan zal daaruit resulteren dat in 1962/1963 het statistische woningtekort is opgeheven met uitzondering van enige regionale tekorten. Aan het vraagstuk van de vervangingsbehoefte waaronder begrepen het amoveren van krotten wordt geen aandacht geschonken. Zodra een evenwichtige woningmarkt is ontstaan zal dit probleem aan de beurt komen.

Nu dus in 1962/1963 het einde van de woningnood definitief is te verwachten moet volgens inzichten van de Bondsregering worden begonnen met het opheffen van het overheidsingrijpen, zodat in de komende periode een geleidelijk voltrekend evenwicht wordt gevonden tussen vraag en aanbod van woonruimte, waarbij aan de aanbodkant een zekere reserve in de woningvoorraad moet worden opgenomen, omdat daarmee de definitieve overgang in de vrije markt zal worden verlicht. De huisvestingsinstanties beperken de vrije beschikkingsmacht van de eigenaren over de woning die zij te huur aanbieden. Is deze woonruimteverdeling niet strikt noodzakelijk meer, dan dient zij volgens de Duitse Regering ook ter ontlasting van het overheidsbudget te worden afgeschaft. Voorgesteld wordt dat in die districten waar het aantal woonpartijen het aantal beschikbare woningen per 31 december 1958 met minder dan 3 pCt. overtreft, de woonruimteverdeling onmiddellijk wordt afgeschaft. Dit betekent dus dat de behoefte dekking slechts 97 pCt. behoeft te bedragen om tot liquidatie van de huisvestingsbureaus over te gaan. In de gebieden met een groter woonruimtetekort zal de woonruimteverdeling in drie fasen worden afgeschaft, waarbij de grootste en de prijsklasse van de woning een belangrijke rol spelen; de grootste en duurste woningen worden het eerst aan de woonruimteverdeling onttrokken.

Toepassing van de Duitse norm in Nederland.

In nevenstaande tabel 1 is het statistische woningtekort in Nederland berekend volgens de Duitse methode, waarbij is uitgegaan van het cijfermateriaal van de in 1956 door het C.B.S. uitgevoerde woningtelling.

Het woningtekort berekend volgens de Nederlandse methode bedroeg op die datum 188.000, derhalve 18.000 minder. De ontwikkeling van het tekort berekend volgens de Nederlandse methode is als volgt:

30 juni 1956	1 januari 1958	1 januari 1959	1 januari 1960
188.000	152.000	128.000	103.000 ¹⁾

TABEL 1.

Woonpartijen		
Huishoudens	2.604.000	
Correctie voor meergezinshuish. blijvende samenwoning	— 60.000	
	2.544.000	
Helft van de alleenstaanden	165.000	
Woonpartijen		2.709.000
„Normalwohnungen”		
Bewoonde woningen (hierin zijn geen noodwoningen begrepen)	2.519.000	
Af: kelder- en zolderwoningen	1.064	
woningen met slechte keukens	29.400	
	2.489.000	
leegstand	14.500	
Aantal „Normalwohnungen”		2.503.500
Statistisch woningtekort per 30 juni 1956		206.000

Omtrent de in Nederland bestaande verwachtingen ten aanzien van het inlopen van het statistische woningtekort per 1 januari 1959 wordt in het jaarverslag van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid over 1958 medegedeeld dat dit tekort bij een jaarlijkse aanbouw van gemiddeld 85.000 à 90.000 woningen in ongeveer vijf jaren kan worden ingelopen. Ten aanzien van deze verwachting wordt echter het voorbehoud gemaakt dat voor een aantal grotere gemeenten met een relatief omvangrijk woningtekort een langere periode dan vijf jaren nodig zal zijn, waartegenover staat dat een naar verhouding groot aantal gemeenten het statistische woningtekort reeds binnen de genoemde termijn zal hebben ingelopen. Uit de voorlopige raming omtrent de in 1959 behaalde woningbouwprestatie en de demografische ontwikkeling blijkt, dat de „taakstelling” in 1959 is gerealiseerd. Bij voortzetting van deze ontwikkeling zal aan het einde van 1963 het landelijk tekort berekend volgens de Nederlandse methode zijn opgeheven. Bij toepassing van de Duitse methode ligt dit tijdstip ongeveer negen maanden later.

Ten slotte kan de vraag onder ogen worden gezien wanneer en waar in Nederland bij toepassing van de Duitse norm van 97 pCt. behoeftedekking de afschaffing van de woonruimteverdeling zou kunnen plaatsvinden. Uitgaande van de woningsituatie per 1 januari 1960 is de landelijke woningbehoefte volgens de Duitse norm 2.929.000 en het statistische tekort 121.000, hetgeen dus 4,1 pCt. van de behoefte is tegen 3,5 pCt. volgens de Nederlandse methode. Met behulp van bijlage II van het jaarverslag van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid over 1958 is dan globaal af te leiden dat bij toepassing van de Duitse norm de woonruimteverdeling kan worden opgeheven in alle gemeenten zonder statistisch tekort en verder in alle gemeenten liggende in de provincies Groningen, Friesland (excl. de hoofdplaatsen) en Zeeland, benevens in een aantal kleinere gemeenten in Noord-Holland en Utrecht.

Het Duitse systeem van huuraanpassing.

Het is volgens de Duitse Regering sociaal-economisch en politiek niet mogelijk de sedert tientallen jaren aan prijsbeheersing onderhevige huur direct vrij te geven. Derhalve

¹⁾ Bij de Nederlandse methode zijn gebruikt cijfers van het C.B.S. uit het Statistisch Bulletin en is de formule toegepast voorkomende in: Statistische en Econometrische Onderzoekingen, 3de kw. 1959, blz. 130. De woningproductie is 83.630. Voor vermindering woningvoorraad en voor woningproductie in overschotgebieden is gerekend met 13.000 woningen; het aantal huishoudens steeg met 38.000, het aantal alleenstaanden met ca. 7.500.

stelt het ontwerp voor dat de prijsbinding tot 30 juni 1963 blijft voortbestaan. In de overgangstijd worden slechts verhogingen toegestaan van de huren van woningen gebouwd vóór de geldzuivering (21 juni 1948) — hierna te noemen oude woningen — en een deel van de woningen die na de geldzuivering zijn gebouwd — hierna te noemen nieuwe woningen — tot het niveau, waarop de huren zich na de overgangstijd vermoedelijk zullen bewegen. Bovendien zal aan de bezitters van oude woningen die tot modernisering overgaan ten einde deze woningen aan te passen de vrijheid tot huurbepaling worden gegeven.

A. Verhoging van de huren van woningen gebouwd voor de geldzuivering.

De economische positie van de bezitters van deze categorie huizen eist volgens de Duitse Regering dat hun spoedig de mogelijkheid wordt gegeven de huren daarvan te verhogen. Het ontwerp staat daarom bij het inwerking-treden van de wet een verhoging van de toegelaten huur met 15 pCt. toe. Onder deze maatregel vallen rond 5 mln. huurwoningen. De stijging van de huursom zal ongeveer DM 450 mln. bedragen. Indien de aldus verkregen maandhuur lager is dan het bedrag dat wordt verkregen door vermenigvuldiging van de oppervlakte-woonruimte met de hierna vermelde cijfers van tabel 2 dan mag de maandhuur tot dit bedrag worden verhoogd met als maximum 120 pCt. van het huurbedrag waarin de huurverhoging van 15 pCt. is verdisconteerd.

Het tijdstip van invoering van deze tweede huurverhoging is afhankelijk van de grootte en de huurklasse van de woning. De goedkoopste en kleinste woningen worden op 1 juli 1962 verhoogd. De uit de tweede huurverhoging voortvloeiende stijging van de huursom wordt op DM 360 mln. geraamd. Ten slotte blijkt uit tabel 2 dat de bepalende factoren voor de huurvoet (huurniveau per m²) zijn de kwaliteit en de ligging van de woning. De huurvoet van de onderhavige woningen ligt in de gemeenten met minder dan 20.000 inwoners rond 20 pCt. lager dan in de gemeenten met meer dan 100.000 inwoners.

TABEL 2.

In gemeenten	Bij woningen met											
	Centrale verwarming en bad		Kachelverwarming en bad		Kachelverwarming, geen bad							
	DM	Index	DM	Index	Toilet in de woning		Geen afz. toilet in het woongedeelte		Toilet buiten de woning			
				DM	Index	DM	Index	DM	Index	DM	Index	
Boven 100.000 inwoners..	1,60	100	1,30	100	1,20	100	1,00	100	0,90	100		
Tussen 20.000 en 100.000 inwoners	1,45	90	1,15	88	1,10	91	0,90	90	0,80	88		
Beneden 20.000 inwoners.	1,30	81	1,05	81	1,00	83	0,85	85	0,75	83		

B. Verhoging van de huren van een aantal nieuwe arbeiderswoningen.

Het wetsontwerp wil tegelijk ook de economische basis herstellen van een deel van de nieuwe woningen die met steun uit de openbare kas over het algemeen kort na de geldzuivering tot stand zijn gekomen. In de eerste plaats mag de huur worden verhoogd om de gestegen onderhouds- en beheerskosten te dekken. Voor zover deze aanpassing niet toereikend is voor een rendabele exploitatie wordt de verhoging tot de kostprijshuur of een vergelijkbare huur toegestaan. De huurprijs van deze woningen wordt volgens de Duitse Regering op de voet gebracht van de na 21 juni 1948 met overheidssteun gebouwde woningen. De verhoging van de huren zal direct na de inwerkingtreding van de wet worden toegelaten. Zij zal ongeveer 1,6 mln. wo-

ningen omvatten en iets meer dan 10 pCt. van de tegenwoordige huur uitmaken van gemiddeld DM 58 per maand. De nieuwe huur zal volgens Deissner ²⁾ neerkomen op gemiddeld DM 1,30 per m². De stijging van de huursom zal ongeveer DM 115 mln. per jaar bedragen.

Het Duitse en het Nederlandse huurpeil.

In Duitsland lag eind 1958 het huurpeil van de voor de eerste wereldoorlog gebouwde woningen op 128 pCt., dat van tussen de twee wereldoorlogen gebouwde woningen op 120 pCt. ten opzichte van 1938. Het prijsindexcijfer voor de kosten van levensonderhoud en de bouwkosten-index lagen resp. op 168 en 273. De twee huurverhogingen zullen het bestaande huurpeil van oude woningen met 25 à 30 pCt. doen stijgen, waardoor de huurindex van oude woningen zich zal bewegen tussen 150 en 166, hetgeen volgens de Duitse Regering het evenwichtspeil zal blijken te zijn.

Hiertegenover kunnen de volgende cijfers voor Nederland worden gesteld: huurindex 184, prijsindexcijfer van de kosten van levensonderhoud 319, prijsindexcijfer van de loon- en materiaalkosten in de woningbouw 541 ³⁾. Bij vergelijking blijkt dat zowel het prijsindexcijfer voor de kosten van levensonderhoud als dat van de bouwkosten ongeveer tweemaal zo hoog liggen als in Duitsland. Ondanks de huurverhogingen die hier te lande hebben plaatsgevonden is de huurindex achtergebleven bij de andere indices en ligt hij ook achter op die van Duitsland. Zou men in Nederland het huurniveau op hetzelfde peil willen brengen als in Duitsland dan zou thans de huurindex op ongeveer 250 moeten liggen. Na de voorgenomen huurverhoging per 1 april 1960 zal het indexcijfer zich tussen 210 en 215 bewegen, waarbij dan is aangenomen dat de arbeiderswoningen gebouwd vóór 1918 buiten de huurverhoging worden gehouden. Het evenwichtspeil zou volgens bovenstaande eenvoudige methode tussen 300 en 332 moeten liggen, hetgeen dus ten opzichte van het huidige huurniveau een stijging van 63 à 80 pCt., dus gemiddeld 72 pCt., zou betekenen:

Na de komende huurverhoging van 20 pCt. in april 1960 zouden dus nog twee ronden van 20 pCt. moeten plaatsvinden om het evenwichtspeil te bereiken. Het wil mij voorkomen dat tegen deze benaderingsmethode bezwaren zijn aan te voeren en daarom zal nader worden ingegaan op het huurverschil tussen oude en nieuwe woningen, waarbij eraan moge worden herinnerd dat het beleid van de Nederlandse Regering altijd gericht is geweest op bevordering van een huurpeil waarin de kwaliteitsverschillen tussen

²⁾ B. Deissner „Die Entwicklung der Miete im Sozialen Wohnungsbau.“ Gemeinnütziges Wohnungswesen, december 1959, blz. 373 e.v.

³⁾ Ontleend aan de brochure: Het woningvraagstuk in een beslissende fase: Geschrift van de Teldersstichting, welke brochure dit gegeven ontleent aan de Stichting Bureau Documentatie Bouwwezen.

de woningen tot uitdrukking komen. De kwaliteitsverschillen kan men trachten te objectiveren, maar het is van meer betekenis na te gaan hoeveel de woningbehoevenden bereid zijn meer te betalen voor de nieuwbouw.

Op welk niveau wordt nu in Duitsland het evenwichtshuurpeil geprognosticeerd? Het wetsontwerp geeft hierover een tamelijk vage uiteenzetting, die geen vergelijking tussen het huurpeil van oude woningen en dat van alle nieuwe woningen mogelijk maakt. Ongelimeerde huurverhogingen worden in de na 30 juni 1963 vrij te geven huurmarkt voor de oude woningen door de Duitse Regering niet verwacht, omdat de woningvoorziening dan zo ruim zal zijn dat de huurprijzen op een verantwoord niveau zullen liggen, vooral omdat de voorwaarden gehandhaafd blijven die bij overheidssteun aan bouwers van woningen, die in de sociale sfeer liggen, worden gesteld. De verhuurders van deze woningen zullen ten hoogste de kostprijsuur mogen verlangen zolang de leningen welke van overheidswege zijn verstrekt niet zijn terugbetaald of zolang nog bijdragen uit de openbare middelen worden gegeven. De Duitse Overheid verwacht dat het hierbedoelde woningenpakket, dat ongeveer $\frac{1}{3}$ deel van de woningvoorraad zal uitmaken, prijsregulerend op de huurmarkt zal werken. Deze mening wordt niet door iedereen gedeeld.

Uit het artikel van B. Deissner blijkt o.a. dat voor de inkomensgroepen van DM 400 - DM 700 met een maandhuur voor een in een grote stad gelegen nieuwe woning van DM 2 per m² (spreiding van DM 1,80 - DM 2,10) moet worden gerekend; dit is dus een huurprijs die vergeleken kan worden met de huur van een woningwetwoning. De overheidssteun op deze woningen bedraagt ten hoogste DM 0,40 per m² welke steun volgens het inzicht van de Duitse Regering over vijf jaren moet zijn verdwenen. De maandelijke kostprijsuur bedraagt hoogstens DM 2,40 per m². Na de huurverhogingen zal volgens Minister Lücke de huur van vooroorlogse woningen gemiddeld DM 1 per m² bedragen. Dit bedrag lijkt niet vergelijkbaar met bovenstaande cijfers voor de nieuwbouw. Daarom wordt als vergelijkingsmaatstaf genomen de gemiddelde huur van een in een stad met meer dan 100.000 inwoners gelegen woning met kachelverwarming maar met een badgelegenheid, waarvoor in tabel 2 een huur per m² van DM 1,30 wordt opgegeven.

In Nederland kennen wij geen huurprijzen per m². Het vinden van een met het Duitse type vergelijkbare woning en dus ook een vergelijkbare huur is moeilijk. Aangenomen is dat de gemiddelde huur van een in een gemeente met meer dan 100.000 inwoners gelegen woning met kachelverwarming en een badgelegenheid in 1938 f. 30 per maand bedroeg. De huur van een vergelijkbare nieuwe woning wordt gesteld op f. 16 per week ⁴⁾.

In onderstaande tabel wordt het Duitse en het Nederlandse huurpeil, gebaseerd op vorenstaande gegevens, vergeleken. Voor Nederland wordt verder aangenomen dat

de huren van oude woningen met 20 pCt. worden verhoogd en dat de subsidie met f. 100 wordt verminderd. Het volgende beeld wordt verkregen.

Uit dit beeld, dat uiteraard zeer afhankelijk is van de aangenomen uitgangspunten ⁵⁾, blijkt voor Duitsland dat er een grote marge is tussen de huren van oude en nieuwe woningen. Men kan zich afvragen of de liberalisatie van de huren, welke dus na 30 juni 1963 wordt voorgesteld, geen huurverhoging van oude woningen zal veroorzaken. De Duitse Regering vreest zulks niet, maar motiveert het zwak. Vermeld kan nog worden dat volgens Sobotschinski ⁶⁾ de woningzoekende bereid is 30 tot 35 pCt. meer huur te betalen dan gemiddeld door de bevolking wordt betaald. De woningzoekenden met een netto-inkomen van DM 600 à DM 700 per maand en een gezinsgrootte van vier personen zijn bereid 12 pCt. van het inkomen aan huur te betalen, terwijl de gevestigde huishoudingen thans gemiddeld slechts 8 pCt. betalen. In Nederland is de marge tussen de huren van oude en nieuwe woningen thans reeds kleiner en na de huurverhoging in april 1960 zal zij nog beter liggen om tot liberalisatie over te gaan. Ook na een subsidieverlaging is het Nederlandse beeld t.a.v. deze marge gunstiger dan het Duitse om tot liberalisatie te beslissen. De subsidie zal echter in Nederland moeilijker af te schaffen zijn.

Het ontbreken van een specifieke compensatie.

Daar in Nederland de verhoging van de huren en de afschaffing van de subsidiëring nauw verweven zijn met de compensatiemogelijkheden die daarvoor bestaan op het stuk der lonen, wordt volledigheidshalve vermeld dat in Duitsland een specifieke compensatie voor de huuraanpassingen in twee ronden van 15 en 10 à 15 pCt. ontbreekt en dat er slechts een sociale drempel is gelegd indien de huur van de noodzakelijke woonruimte een bepaald percentage van het inkomen overschrijdt. In dat geval wordt een inkomenstoelag verleend.

Welke tolerantie in Nederland?

Overzien wij nu het vorenstaande dan valt de eenvoudige motivering op die de Duitse Regering voor de afschaffing van het overheidsingrijpen geeft en blijkt dat er drie wegen zijn te onderkennen die tezamen leiden tot het gestelde doel.

⁴⁾ In de Jaarverslagen van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid 1957 en 1958 worden resp. genoemd f. 17,96 en f. 15,94 per week; in het wetsontwerp dd. 18 januari 1960 inzake Wijziging van de Huurwet f. 15,05 per week.

⁵⁾ Neemt men als uitgangspunt voor de huur van oude woningen in Duitsland DM 1 per m² per maand en voor Nederland f. 488 per jaar (S.E.R.-rapport 1959 no. 2, blz. VI-6) dan wordt de conclusie niet aangetast.

⁶⁾ A. Sobotschinski: „Miete und Einkommen unter marktwirtschaftlichen Gesichtspunkten”, Gemeinnütziges Wohnungswesen, december 1959.

TABEL 3.

	Duitsland			Nederland									
	Huur per m ² in DM	Index	Huurpeil 1938 = 100	Peil 1959	+ 20 pCt.	+ 20 pCt. — f. 100 subsidie	Huurpeil oude woning = 100			Huurpeil 1940 = 100			
				jaarhuren in guldens			Index			Index			
Goede vooroorlogse woning met badgelegenheid ..	1,30	100	160	635	765	765	100	100	100	176	211	211	
Na-oorlogse woning 1959.....	2,00	154	246	835	835	935	131	109	122	231	231	259	
Kostprijsuur	2,40	184	295	1.215 a)	1.215	1.215	191	158	158	333	333	333	

a) Kostprijsuur is vraaghuur met subsidie ad f. 380 per jaar.

De Commissie van Advies inzake aspecten van het kolonisatiebeleid t.a.v. nieuwe domeingronden heeft bij de bestudering van deze kwestie uitvoerig aandacht besteed aan het agrarische structuurbeleid. Het centrale punt hierbij was: in hoeverre kan de uitgifte van domeingronden bijdragen tot de oplossing van het probleem der te kleine bedrijven. In dit artikel wordt ingegaan op de volgende punten uit het betreffende rapport: de mogelijkheid tot vermindering van het aantal arbeidskrachten en vergroting van het areaal per bedrijf; afvloeiing van arbeidskrachten uit de landbouw naar de industrie; de zgn. spontane bedrijfsvergroting door aankopen of bijpachten van grond, eventueel met financiële steun van overheidswege; de zgn. geleide bedrijfsvergroting door ruilverkaveling (eventueel met agrarische reconstructie) of alleen door financiële steun; wettelijke maatregelen om eenmaal bereikte bedrijfsvergroting te handhaven en een stelsel van vergunningen voor te vormen nieuwe bedrijven.

Structuurbeleid in de landbouw

Het rapport van de Commissie van Advies inzake de uitgifte van domeingronden

Op 12 juli 1954 werd door de Minister van Financiën, in aanwezigheid van de Minister van Landbouw en Visserij en de secretaris-generaal van Verkeer en Waterstaat, geïnstalleerd de Commissie van Advies inzake aspecten van het kolonisatiebeleid t.a.v. nieuwe domeingronden. Een vrij lange tijd voor bereiding was aan de instelling van deze uitgebreide (20 leden) en veelzijdig samengestelde Commissie — waarvan voorzitter Prof. Dr. E. W. Hofstee en secretaris Drs. A. J. Venstra — voorafgegaan. In oktober 1959 is het rapport gepubliceerd ¹⁾.

In de eerste plaats zou ik van dit rapport opmerkelijk willen noemen de tegenstelling tussen de beperkte, om niet te zeggen schrale, titel en de uitgebreide en veelzijdige inhoud. Het rapport geeft inderdaad meer dan de titel doet vermoeden. Met goed recht zou men dit rapport als ondertitel kunnen geven: „Enkele belangrijke aspecten van een agrarisch structuurbeleid”. Opmerkelijk moet ook genoemd worden dat de strekking en conclusies van het rapport, zoals deze in hoofdstuk X zijn samengevat in niet

¹⁾ Uitgegeven bij de Staatsdrukkerij, oktober 1959 (127 blz., ekst en 50 blz. bijlagen).

minder dan 68 punten, door alle leden van de commissie op één na, zonder voorbehoud werden aanvaard. Een eenstemmigheid die ongetwijfeld beloften inhoudt voor het voeren van een krachtig structuurbeleid.

Wat betreft het eerste punt, de brede taakopvatting, heeft de Commissie gemeend, mede gelet op de nadere uitwerking van de opdracht in de installatierede van de Minister van Financiën en op hetgeen aan haar instelling is voorafgegaan, als het centrale punt in haar taak te moeten zien het vraagstuk van de te kleine bedrijven, alsmede de vraag in hoeverre en op welke wijze met de uitgifte van domeingronden een bijdrage tot de oplossing van het probleem zou kunnen worden geleverd. Een taakopvatting die het nodig maakt ook andere middelen (dan de bijdrage van domeingronden) tot oplossing van het vraagstuk van de te kleine bedrijven onder ogen te zien. Voorts heeft de Commissie uitvoerig aandacht besteed aan enkele juridische aspecten van het vraagstuk. Hoe kan het aantal kleine bedrijven worden beperkt, dan wel verdere uitbreiding van het aantal worden voorkomen. In het bijzonder is ook ingegaan op de mogelijkheid en wijze waarop een-

(vervolg van blz. 242)

In Nederland zijn de wegen tot liberalisatie van het woonruimteverdelingsbeleid, het huurbeleid en het met het laatste samenhangende loonbeleid slechts ten dele getraceerd. Het antwoord op de in dit artikel gestelde vraag, of de Duitse weg tot liberalisatie van het huisvestingsbeleid een voorbeeld kan zijn voor Nederland, wordt bepaald door de tolerantie die in ons land voor zo'n beleidsbeslissing aanwezig is. In het voorstel van de Regering, de woonruimteverdeling in de provincie Zeeland en in een aantal gemeenten in Friesland af te schaffen, is een lagere norm dan de Duitse aangenomen. Uit de reactie van de meeste gemeentebesturen in bovengenoemde provincies blijkt, dat de feitelijke tolerantie nog lager ligt.

Het voor een ieder aanvaardbare prijsverschil tussen oude en nieuwe woningen kan in Nederland kleiner zijn

dan in Duitsland. Bij een geringere tolerantie zal aan verdere huurverhoging van de oude woningen niet zijn te ontkomen. Het is echter ook mogelijk dat een tamelijk groot verschil in huurniveau tussen oude en nieuwe woningen zal worden geaccepteerd. Ter zake zal dus nog moeten worden gekozen. Daarnaast zal nog moeten worden bepaald voor hoe lang de huurbinding moet blijven bestaan. In Duitsland wordt deze huurbinding een half jaar na het verdwijnen van het statistische woningtekort volledig afgeschaft. Naargelang de bij de bepaling van dit tekort toe te passen berekeningsmethode zou zulks in Nederland uitkomen op 30 juni 1964 of 31 maart 1965. Bij modernisering zou evenals in Duitsland tot incidentele afschaffing van de huurbinding kunnen worden overgegaan.

's-Gravenhage, Drs. F. H. J. ESSENSTAM

maal bereikte resultaten gehandhaafd kunnen blijven. Verder wordt in het rapport aandacht geschonken aan andere belangen dan die van de kleine bedrijven, m.n. aan de planologische belangen van het oude land, aan de buiten hun schuld gedupeerde individuele boeren en aan de boerenzoons. En ten slotte heeft de Commissie in het laatste hoofdstuk haar mening gegeven over de wijze waarop de belangen van de toekomstige samenleving in de IJsselmeerpolders het beste kunnen worden gediend.

Het is uiteraard in het kader van dit artikel niet mogelijk om op alle onderwerpen van het uitgebreide rapport in te gaan. Ik zal mij beperken tot enkele opmerkingen over een vijftal punten, nl.:

1. het vraagstuk van de te kleine bedrijven;
2. mogelijkheden tot oplossing van het vraagstuk;
3. de uitvoering van de geleide bedrijfsvergroting;
4. wettelijke voorzieningen;
5. de belangen van de samenleving in de IJsselmeerpolders.

Het vraagstuk.

In de jaren voor de tweede wereldoorlog is lange tijd de heersende opvatting geweest dat een talrijke agrarische bevolking, waaronder veel „kleine” boeren, voor de welvaart van het platteland van grote betekenis was. De Staatscommissie van 1906 wijst bijv. op de sterke toeneming van het aantal kleine bedrijven en noemt dit een verblijvend verschijnsel. En zelfs nog in 1936, in het rapport van de Commissie-Boerendonk tot bestudering van het kleine-boerenvraagstuk, wordt gewezen op de grote betekenis van een talrijke agrarische bevolking en geconcludeerd, dat de bedrijfsoppervlakte in het algemeen niet de oorzaak vormt van de noodtoestand, waarin het kleine bedrijf verkeert. Hoewel, zo zou men kunnen stellen, het grote aantal kleine bedrijven met een vrij geringe arbeidsproductiviteit reeds lang een feit is, wordt toch eerst na 1930 dit feit als een probleem onderkend. Als belangrijkste oorzaken van deze bewustwording kan men noemen de toenemende communicatiemogelijkheden en de crisis van de jaren dertig. Door eerstgenoemde oorzaak komen het platteland en de landbouw in steeds sterkere mate in contact met de stedelijke samenlevingsvormen en met de niet-agrarische bedrijfstakken, waardoor de gezichtskring van de agrarische bevolking wordt verruimd en haar aspiratieniveau verhoogd.

De crisis van de jaren dertig had tot gevolg dat dit contact niet kon leiden tot de zo noodzakelijke afvloeiing van agrarische arbeidskrachten naar de industrie. Wij zien dan ook in de periode van 1930 tot 1947 de agrarische beroepsbevolking nog toenemen bij een ongeveer gelijkblijvende oppervlakte cultuurgrond en bij een toenemende mechanisatie. Neemt men hier nog bij in aanmerking de sterke daling van de prijzen der agrarische produkten dan zal het niemand verbazen, dat de landbouw in een noodtoestand kwam te verkeren en dat vooral ook het vraagstuk van de te kleine bedrijven een actueel vraagstuk werd. Tabel 1 geeft een overzicht van de landbouwbedrijven in Nederland.

De oplossing van het vraagstuk werd vooralsnog gezocht in de richting van een meer intensieve bedrijfsvoering, terwijl steunmaatregelen de landbouw door de ergste periode moesten heen helpen. Was deze voorgestane oplossing in het licht van die tijd begrijpelijk — ons land had te kampen met een onrustbarende grote werkloosheid — na de tweede wereldoorlog werd het toch geleidelijk aan duidelijk dat

TABEL 1.

Bedrijven van grondgebruikers met hoofdberoep landbouwer

Grootteklasse	Zandgronden		Nederland	
	aantal	in pCt.	aantal	in pCt.
1-5 ha	22.424	24	39.064	22
5-10 ha	38.232	41	59.329	34
10-20 ha	26.090	28	50.589	29
> 20 ha	6.667	7	25.716	15
Alle grootteklassen	93.413		174.698	

Bron: C.B.S. landbouwtelling, mei 1957.

een intensievere bedrijfsvoering slechts een beperkte bijdrage kon leveren voor de oplossing van het kleine-bedrijvenvraagstuk. De vele onderzoeken, die na de oorlog in ons land en andere landen zijn ingesteld naar het steeds nijpender wordende vraagstuk van de te kleine bedrijven, brachten duidelijk aan het licht dat de kern van het vraagstuk gelegen was in het grote verschil in arbeidseffect en inkomen per man op kleine en grote bedrijven en dat als belangrijkste oorzaak hiervoor was aan te wijzen de zeer dichte arbeidsbezetting. De volgende tabel uit het rapport geeft hiervan een duidelijk beeld.

TABEL 2.

Het arbeidseffect op bedrijven van verschillende grootte

Grootteklasse	Aantal geëquivalente bedrijven	Arbeidsbehoefte		Beschikbare arbeidskrachten (uitgedrukt in volwaardige arbeidskrachten)		Arbeidseffect (in standaarduren per volwaardige arbeidskracht)
		per bedrijf	per ha cultuurgrond	per bedrijf	per 100 ha cult. grond	
1-3 ha.....	119	1.891	786	1,1	47	1.678
3-5 ha.....	409	2.738	677	1,3	32	2.094
5-7 ha.....	529	3.627	604	1,5	26	2.456
7-10 ha.....	737	4.811	570	1,8	21	2.723
10-12 ha.....	287	5.933	539	2,0	18	2.984
12-15 ha.....	217	6.847	514	2,2	17	3.066
15-20 ha.....	259	8.213	479	2,5	15	3.246
20-30 ha.....	134	10.436	448	3,0	13	3.456
≥ 30 ha.....	47	15.176	394	3,9	10	3.925
Alle bedrijven..	2.738	5.199	532	1,9	19	2.801

a) Deze tabel is afkomstig uit een rapport van het L.-E.I.: „De ontwikkeling van het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden in de periode 1949-1953”. Uit andere gegevens van het L.-E.I. blijkt dat het inkomen per standaarduur in de verschillende jaren tussen de grootteklassen geen systematische verschillen te zien geeft.

Mogelijkheden tot oplossing.

Met deze feiten als uitgangspunt zocht de Commissie de oplossing van het vraagstuk in twee richtingen, nl. vermindering van het aantal arbeidskrachten en vergroting van de arbeidsbehoefte, d.w.z. van het aantal produktie-eenheden per bedrijf. Bij deze laatste mogelijkheid denkt de Commissie in de eerste plaats aan vergroting van de oppervlakte der bedrijven. Met het aangeven van deze beide mogelijkheden wordt wel een geheel andere richting ingeslagen dan de voor de oorlog naar voren gebrachte opvatting en ook thans nog vaak verkondigde mening: intensivering van de bedrijfsvoering.

Van deze intensivering nu verwacht de Commissie niet veel heil. Letterlijk zegt ze hierover op blz. 32: „Het behoeft echter tegenwoordig nauwelijks betoog dat, door de steeds grotere produktie in de landen waarheen onze landbouwprodukten geëxporteerd plegen te worden, verdere intensivering ondanks de toenemende consumptie aan vrij enge grenzen gebonden is, zodat langs deze weg geen bijdrage van betekenis tot de oplossing van het vraagstuk kan worden geleverd”.

Vertrek uit de landbouw.

Veel meer effect verwacht de Commissie van een vermindering van het aantal arbeidskrachten via een versneling van de overgang naar beroepen buiten de landbouw. Hoewel in de achter ons liggende periode (1947-1957) de agrarische beroepsbevolking sterk is gedaald (ongeveer 2 pCt. per jaar), is het aantal arbeidskrachten per 100 ha cultuurgrond nog veel te hoog. Op de zandgronden was in 1957 het aantal mannelijke arbeidskrachten per 100 ha cultuurgrond gemiddeld nog 17 man met een spreiding in de grootteklassen van 10 tot 40. In Denemarken is het gemiddelde cijfer ongeveer 10. Met cijfermateriaal, ontleend aan een onderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut ²⁾, wordt aangetoond dat het vertrek van boerenzoons nog onvoldoende is. Zowel de omvang van de afvloeiing als de wijze van afvloeiing laten nog te wensen over. Aan het stimuleren van het vertrek uit de landbouw moet dan ook de uiterste zorg worden besteed. Van zeer groot belang hierbij is het industrialisatiebeleid. Hierover wordt op blz. 38 het volgende opgemerkt:

„Met grote nadruk wil de commissie daarom bepleiten, dat bij het vaststellen van het industriële vestigingsbeleid ook ernstig rekening wordt gehouden met deze landbouwbelangen, die in wezen niet slechts de landbouw doch onze gehele economie betreffen. Nauw overleg tussen de Ministeries van Economische Zaken en Landbouw is hiervoor vereist, waarbij er in beginsel naar moet worden gestreefd in daartoe geschikte kernen van die gebieden waar de arbeidsoverschotten in de landbouw het grootst zijn — zeer in het bijzonder die van de zandgronden — industrieën gevestigd te krijgen die in ruime mate geschikte werkgelegenheid kunnen bieden aan arbeidskrachten uit het agrarische milieu”.

De Commissie beseft echter terdege dat industrialisatie alleen niet voldoende is. Een intensieve en deskundige voorlichting, gedragen door de belanghebbende organisaties, zal van het grootste belang zijn om de plattelandsbevolking te doordringen van de noodzaak om in voldoende aantal en tijdig een beroep te kiezen buiten de landbouw. Het spreekt wel voor zichzelf dat hierbij ook de beroepen- en beroepskeuzevoorlichting van de grootste betekenis zijn en dat het voortgezette onderwijs aan de gewijzigde inzichten moet worden aangepast. De Commissie denkt hierbij aan meer lagere technische scholen, vooral ook in overwegend agrarische gebieden en aan de wenselijkheid van een horizontale doorstromingsmogelijkheid tussen lagere landbouwschool en lagere technische school zodat een verkeerde keuze nog eenvoudig kan worden gecorrigeerd.

Spontane bedrijfsvergroting.

Hoe belangrijk een juiste beroepskeuze ook mag zijn, hiermee alleen wordt de wanverhouding tussen mensen en grond niet opgeheven. Zelfs al zou het aantal boerenzoons in overeenstemming zijn met de mogelijkheden tot bedrijfsopvolging, dan nog zou de arbeidsbezetting in de landbouw te dicht zijn. Dit wil dus zeggen dat ook het aantal bedrijfs- hoofden te groot is of met andere woorden de bedrijven te klein. Vandaar dat in het rapport ook aandacht wordt gevraagd voor een tweede middel om het vraagstuk te verlichten, nl. vergroting van de bedrijfsoppervlakte. In het rapport worden twee wegen onderscheiden om tot bedrijfsvergroting te komen, t.w. de weg der spontane bedrijfsvergroting en die der geleide bedrijfsvergroting. Onder spontane bedrijfsvergroting wordt verstaan het vergroten op initiatief van de betrokkenen zelf door middel van het

²⁾ „Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in 'and- en tuinbouw", september 1959.

bijkopen of bijpachten van grond, al dan niet van bedrijven die om de een of andere reden worden opgeheven. Geleide bedrijfsvergroting daarentegen vindt plaats onder leiding van de Overheid.

De Commissie hecht grote waarde aan de spontane bedrijfsvergroting, niet in de laatste plaats omdat het zeer veel tijd zou vergen het vraagstuk geheel langs de weg van ruilverkaveling tot oplossing te brengen. De vraag dringt zich hierbij op, of er in ons land al sprake is van een spontane bedrijfsvergroting. Inderdaad is er de laatste jaren sprake van een zekere wijziging in de bedrijfsgrootte-structuur in deze zin dat het aantal bedrijven van 1-7 ha en boven 20 ha afneemt en de bedrijven van 8-20 ha toenemen. Het tempo van de afnemings — ongeveer 1 pCt. per jaar voor de bedrijven van 1-7 ha — is echter niet hoog te noemen. De Commissie acht daarom bevordering van deze spontane vergroting van veel belang, ook al zullen op deze wijze niet steeds ideale oplossingen worden bereikt. Wil men echter het kleine-bedrijvenvraagstuk in zo kort mogelijke termijn tot een oplossing brengen, dan zal geen middel ongebruikt mogen worden gelaten. Behalve aan voorlichting denkt de Commissie hierbij aan het van overheidswege onder bepaalde voorwaarden verlenen van kredieten en subsidies. Het is in dit verband van betekenis erop te wijzen dat deze mogelijkheden in de Duitse Bondsrepubliek reeds bestaan, met name voor bedrijfsvergroting en verplaatsing van boerderijen. De Commissie acht deze mogelijkheden in beginsel zo aantrekkelijk dat zij nadere bestudering ernstig in overweging geeft.

Geleide bedrijfsvergroting.

Een belangrijk hoofdstuk uit het rapport gaat over de vraag, op welke wijze de uitvoering van de geleide bedrijfsvergroting het meest doelmatig zou kunnen gebeuren. De Commissie onderscheidt hierbij drie methoden:

1. uitvoering in het kader van ruilverkaveling met agrarische reconstructie;
2. uitvoering in het kader van een administratieve verkaveling;
3. uitvoering buiten ruilverkavelingsverband, met financiële en andere faciliteiten van overheidswege.

In gebieden, waar naast de grootte der bedrijven ook de verkaveling, ontsluiting en waterbeheersing ernstige knelpunten vormen, dient de bedrijfsvergroting plaats te vinden in het kader van een „full-dress" ruilverkaveling; hierbij kan ook aandacht worden besteed aan krotopruijing, de plaats van de bedrijfsgebouwen en het aanleggen van openbare nutsvoorzieningen. Uiteraard is in zulke gebieden een intensieve technische, economische en sociale voorlichting van het grootste belang. De bevolking moet immers bereid zijn om aan de agrarische reconstructie van het gebied mee te werken en straks in staat zijn om de nieuwe mogelijkheden volledig te benutten. In gebieden evenwel, waar alleen de bedrijfsgrootte en de gebruiksverkaveling te wensen overlaten, zou men kunnen volstaan met een zgn. administratieve verkaveling, een verkaveling waarbij geen cultuurtechnische werken worden uitgevoerd. Het laat zich aanzien dat met deze beide methoden het vraagstuk van de te kleine bedrijven niet snel genoeg tot een oplossing wordt gebracht. Zou immers de jaarlijkse capaciteit van deze beide vormen van ruilverkaveling 40.000 ha per jaar bedragen dan zou in een periode van 15 jaar 600.000 ha gereed komen, terwijl de behoefte aan bedrijfsvergroting minstens het dubbele van deze oppervlakte bedraagt.

De Commissie vindt bedrijfsvergroting zo urgent dat

zij daarom ook de derde methode, bedrijfsvergroting buiten ruilverkavelingsverband, noodzakelijk acht. Nagegaan dient te worden in hoeverre financiële en andere faciliteiten van overheidswege deze methode kunnen bevorderen. Deze derde methode zou men ook gevoelig kunnen rangschikken onder het hoofd van de eerder genoemde spontane bedrijfsvergroting, waarbij hier dan sprake is van een meerdere, of mindere mate van stimulering en van het moeten voldoen aan bepaalde voorwaarden om voor faciliteiten in aanmerking te komen. Het zal in de praktijk blijken dat de overgang van spontane bedrijfsvergroting naar een gestimuleerde een geleidelijke is en vele varianten kent.

Een belangrijke vraag bij de geleide bedrijfsvergroting is tot welke oppervlakte de bedrijven vergroot moeten worden. Met andere woorden wat dient de sociaal-economisch verantwoorde grootte van gezinsbedrijven te zijn. Hiervan zegt de Commissie dat gestreefd moet worden „naar de vorming van gezinsbedrijven van zodanige omvang, dat zij de boer zelf zowel als zijn opvolger de gelegenheid bieden, niet alleen thans doch voor zover valt te voorzien ook in de toekomst, hun arbeid volledig productief te maken en dus ook een redelijk inkomen te bereiken”. Het doel moet dus zijn het vormen van tweemansbedrijven. Neemt men hierbij in aanmerking dat reeds bij de huidige bedrijfsvoering op de zandgronden een tweemansbedrijf ongeveer 12-15 ha groot is, dan zal het duidelijk zijn dat bij lange na niet alle bedrijven, die beneden de door de Commissie gestelde norm vallen, vergroot kunnen worden. De benodigde oppervlakte grond is hiervoor eenvoudig niet aanwezig.

Een tweede vraag wordt in dit verband interessant: welke bedrijven moeten dan worden vergroot? De Commissie vindt dat niet voor vergroting in aanmerking komen:

a. bedrijven waarvan het bedrijfshoofd zijn hoofdberoep buiten de landbouw heeft;

b. zgn. restbedrijven, dat zijn bedrijven waarop oudere boeren zitten die een belangrijke oppervlakte van het bedrijf reeds hebben afgestoten;

c. bedrijven beneden een bepaalde minimumgrootte; de Commissie denkt hierbij aan 4 à 5 ha. Van gebied tot gebied zal deze minimum grens moeten worden vastgesteld en met enige soepelheid gehanteerd. Het kan uiteraard niet de bedoeling van de bedrijfsvergroting zijn om nieuwe bedrijven te laten ontstaan door van dwergbedrijven volwaardige gezinsbedrijven te maken;

d. bedrijven, waarvan het bedrijfshoofd om enigerlei reden zijn bedrijf niet wenst te vergroten.

Wanneer voor de resterende bedrijven, die wel voor vergroting in aanmerking komen, niet voldoende grond aanwezig is, zal een keuze gemaakt moeten worden, waarbij onder andere gelet kan worden op vakbekwaamheid, financiële draagkracht en gezinssamenstelling. In geen geval wenst de Commissie dus in deze situatie alle bedrijven dan maar een beetje te vergroten. De bedrijfshoofden van de resterende kleine bedrijven kunnen dan wellicht door een nevenberoep of door specialisering toch een redelijk inkomen verkrijgen.

Hiermee zijn wij bij een derde punt gekomen, nl. waar moet de grond voor de bedrijfsvergroting vandaan komen? In principe kan grond ter beschikking komen van personen die hun hoofdberoep buiten de landbouw hebben en van bedrijfshoofden op kleine landbouwbedrijven die er mee op willen houden. Hiernaast kan grond vrijkomen van bedrijven wier bedrijfshoofd elders in het land een bedrijf toegewezen krijgt; dit kan zijn op domeingrond of — ingeval van opschuiving — op een andere plaats. De Commissie

stelt in dit verband voor te bepalen dat de oppervlakte van het ter beschikking gestelde bedrijf ten minste 75 pCt. moet bedragen van die van het toe te wijzen domeinbedrijf. Mede in verband met de beperkte oppervlakte domeingrond zal steeds getracht moeten worden zoveel mogelijk grond binnen het gebied te verkrijgen. Het lijkt niet uitgesloten dat de totstandkoming van de algemene ouderdomsvoorziening de bereidheid tot verkoop van grond bij oudere boeren zonder opvolger zal vergroten. Deze bereidheid zou wellicht toenemen, door deze oude bedrijfshoofden indien zij hun bedrijf ter beschikking stellen van de Stichting Beheer Landbouwgronden, een zekere voorrang te verlenen bij de toewijzing van woningen in het dorp.

De genoemde Stichting Beheer Landbouwgronden speelt nu reeds, in ruilverkavelingen waar bedrijfsvergroting plaatsvindt, een belangrijke rol. Naast het kopen en tijdelijk in beheer nemen van bedrijven, wier bedrijfshoofd een domeinbedrijf toegewezen heeft gekregen, kan zij ook in ruilverkavelingen gronden op de vrije markt kopen, met de bedoeling deze eveneens voor bedrijfsvergroting te gebruiken. De Commissie acht het van groot belang dat de S.B.L. ook in gebieden waarin binnen een termijn van vijf jaar een ruilverkaveling ter hand zal worden genomen de bevoegdheid krijgt om vrijkomende bedrijven aan te kopen eveneens onder toekenning van beëindigingsvergoeding. Bovendien is de Commissie van mening dat de S.B.L. de bevoegdheid moet krijgen om over het gehele land bedrijfsgebouwen aan te kopen, mits vaststaat dat de hierbij behorende grond voor bedrijfsvergroting zal worden gebruikt. Door deze laatste bevoegdheid zou ook de bedrijfsvergroting buiten ruilverkavelingsverband in belangrijke mate worden bevorderd.

Wettelijke maatregelen.

Uitvoerig is de Commissie ingegaan op de vraag welke wettelijke maatregelen nodig zijn om een eenmaal bereikte bedrijfsvergroting in de toekomst te handhaven. Het is uiteraard van de grootste betekenis om een gebied dat met veel kosten is gesaneerd ook gezond te houden. Veranderingen in de bedrijfsgrootte en verkaveling kunnen in beginsel optreden bij vervreemding van land, bij verpachting en door vererving en boedelscheiding. De Commissie is bij de bespreking van deze materie tot de conclusie gekomen,

„dat het streven naar behoud van bedrijfsvergrotingsresultaten in Nederland op de meest doeltreffende en voor het rechtsgevoel van de bevolking meest aanvaardbare wijze is te verwezenlijken door in gesaneerde gebieden niet slechts de onder de wet op de vervreemding van landbouwgronden vallende overeenkomsten, tot overdracht van eigendommen, alsmede pachtovereenkomsten, doch ook de testamentaire beschikkingen en akten van boedelscheiding, voor zover hierbij landbouwgronden zijn betrokken, aan de goedkeuring der grondkamer te onderwerpen en door deze te laten toetsen aan de hand van een hiertoe speciaal voor deze saneringsgebieden geldende toetsingsnorm, zij het wat de testamentaire beschikkingen en boedelscheidingen betreft, met uitsluitende rechtsgevolgen”.

In deze ietwat langademige zin heeft de Commissie de langdurige besprekingen die aan dit onderwerp zijn gewijd samengevat. Met voldoening wordt hierna geconstateerd dat deze speciale toetsingsnormen voor gesaneerde gebieden reeds in de Pachtwet en in de Wet op de vervreemding van landbouwgronden zijn geïntroduceerd. T.a.v. het voorkomen van ongewenste splitsing van landbouwbedrijven bij vererving wordt nog opgemerkt dat dit vraagstuk dusdanig ingewikkeld is en dat bij de uitwerking van bovengenoemde conclusie zich zoveel voetangels en klemmen zullen voordoen, dat het aanbeveling verdient dit vraagstuk

in handen te geven van een meer op het effrecht gespecialiseerde commissie, waarin ook financiële deskundigen zouden moeten worden opgenomen.

Bij het overwegen van wettelijke maatregelen wordt in het rapport ook aandacht besteed aan het invoeren van vestigingseisen in de landbouw. Het is nl. niet denkbeeldig dat alle bovengenoemde maatregelen niet tot het gewenste doel leiden. Het is dus zeer wel mogelijk dat nog aanzienlijke aantallen te kleine bedrijven blijven bestaan en zeker is dat de splitsing van bedrijven nog steeds doorgaat. Invoering nu van vestigingseisen t.a.v. de minimum oppervlakte van een landbouwbedrijf zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren om het ontstaan en onbeperkt voortbestaan van te kleine bedrijven tegen te gaan. Hoewel de Commissie de betekenis van deze maatregelen inziet is zij niet overtuigd van de uitvoerbaarheid van zulke maatregelen. Wel voelt de Commissie voor het invoeren van een stelsel van vergunningen voor te vormen nieuwe bedrijven. Deze vergunning zou dan niet verleend mogen worden indien de vestiging zou leiden tot het ontstaan van sociaal en economisch niet verantwoorde bedrijven. De praktische uitvoerbaarheid van deze maatregel zou door de eerder genoemde commissie nader kunnen worden bezien.

De belangen van de IJsselmeerpolders.

In hoofdstuk IX van het rapport wordt ingegaan op de belangen van de toekomstige samenleving in de nieuwe polders. De doelstelling van de kolonisatie van de nieuwe polders is het vormen van moderne en welvarende landbouwgebieden. Naast het scheppen van gunstige produktieomstandigheden wordt getracht dit doel te bereiken door het stellen van zekere eisen aan de kandidaten die zich voor een bedrijf aanbieden. Deze eisen hebben betrekking op vakbekwaamheid, financiële draagkracht en persoonlijke geschiktheid. De Commissie acht het wenselijk dat ook aan de boeren uit de saneringsgebieden deze eisen worden gesteld, maar zij zou toch bij de toepassing hiervan een zekere soepelheid willen betrachten.

De laatste vraag waarop in het rapport een antwoord wordt gegeven is, of eventueel alle uit te geven gronden in de nieuwe polders dienstbaar moeten worden gemaakt aan een doelmatig grondgebruik op het oude land en aan het algemene belang van een goede ruimtelijke ordening (op dit laatste punt evenals op enkele andere punten kan in het kader van dit artikel niet nader worden ingegaan). De Commissie adviseert om ongeveer drie vierde gedeelte der uit te geven bedrijven voor deze algemene belangen te bestemmen en een vierde gedeelte te reserveren voor de zgn. vrije sector. Deze vrije sector acht de Commissie nodig, opdat degenen die met de toewijzing van de nieuwe bedrijven zijn belast, de belangen van de jonge samenleving in de polder voldoende kunnen behartigen.

Slotopmerkingen.

Het rapport overziende zou ik willen concluderen dat de domeingronden aanleiding zijn geworden tot het schrijven van een rapport over een agrarisch structuurbeleid. Het is waar wat één van de leden der Commissie eens opmerkte: wat hebben wij een boel onderwerpen overhoop gehaald om een zo eenvoudig vraagstuk als het uitgeven van een stukje grond te bespreken. Maar hij voegde eraan toe: het zijn interessante besprekingen geweest en op de keeper beschouwd hebben al die onderwerpen er wel wat mee te maken. Inderdaad geloof ik ook dat de Commissie moeilijk anders kon handelen dan zij gedaan heeft. Wil

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico:

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894
BELEGGENSMAATSCHAPPIJ
WESTERSINGEL 84 - ROTTERDAM

(Advertentie)

men zich een oordeel vormen over de wijze waarop en de mate waarin de domeingronden een bijdrage kunnen leveren tot de oplossing van het vraagstuk van de te kleine bedrijven, dan moet men wel dit vraagstuk zelf analyseren en in de tweede plaats de verschillende mogelijkheden nagaan om dit vraagstuk tot een oplossing te brengen. De Commissie heeft dit consequent gedaan en is het daarbij eens geworden over de aard van de kwaal en in grote lijnen ook over de remedie. Deze remedie wil de Commissie niet in de eerste plaats zoeken in een intensievere bedrijfsvoering maar in een vermindering van het aantal arbeidskrachten en in een vergroting van de bedrijfsoppervlakte. Voor deze vergroting kunnen de domeingronden inderdaad een belangrijke bijdrage leveren. Maar de Commissie is ook van oordeel dat een andere belangrijke bijdrage geleverd zal moeten door een spontane vermindering van het aantal kleine bedrijven en door het toevoegen van de grond die hierdoor vrijkomt aan andere kleine bedrijven.

Ook over de wijze van uitvoering (regionale industrialisatie, intensieve voorlichting, spontane en geleide bedrijfsvergroting in en buiten ruilverkavelingsverband), over de wettelijke maatregelen die nodig zijn om een eenmaal bereikte bedrijfsvergroting te beschermen en om het telkens weer opnieuw ontstaan van kleine bedrijven te voorkomen, is men tot conclusies gekomen.

Een tweetal onderwerpen wordt in het rapport nog ternadere bestudering aanbevolen. In de eerste plaats het vraagstuk van het voorkomen van ongewenste splitsing van bedrijven bij vererving en in de tweede plaats de mogelijkheid om onder bepaalde voorwaarden van overheidswege financiële faciliteiten te verlenen voor bedrijfsvergroting buiten ruilverkavelingsverband.

Dit rapport heeft o.i. een belangrijke bijdrage geleverd in de gedachtenvorming over de wijze waarop de agrarische structuur verbeterd kan worden. Over de aard van de problematiek was uit vroegere publicaties reeds veel bekend geworden, maar over de maatregelen die nodig zijn voor het voeren van een doelmatig structuurbeleid was tot nog toe weinig gepubliceerd. Het komt ons voor dat nu wel voldoende inzicht in de aard van de structurele vraagstukken en in de wijze waarop deze kunnen worden opgelost aanwezig is, om een doelgericht structuurbeleid te kunnen voeren. Ongetwijfeld wordt aan bepaalde onderdelen van de agrarische structuur reeds veel aandacht besteed maar naar het oordeel van de Commissie moet er nog aanzienlijk meer gebeuren om het kleine-bedrijvenvraagstuk binnen een redelijke termijn tot een oplossing te brengen.

's-Gravenhage.

Dr. A. MARIS.

In de Staatscourant van 29 december 1959 is bekend gemaakt dat de collectieve arbeidsovereenkomst voor de metaalindustrie algemeen verbindend is verklaard. In deze c.a.o. zijn loonsverhogingen opgenomen in een vorm — integrale verhoging van de uurloontabellen —, welke strijdig is met de aan het College van Rijksbemiddelaars verstrekte Algemene Aanwijzing. Dit moet als zeer betreurenswaardig worden beschouwd, aangezien door deze „loonronde” in wezen een ontwikkeling is ontstaan, welke omgekeerd is aan die, welke aan de gedachte van de gedifferentieerde loonpolitiek ten grondslag ligt. Onder het „regime van de algemene loonronden” werden de ondernemingen in de metaalindustrie, om de hoogst mogelijke lonen te kunnen betalen, nl. gedrongen de beloningen van de werknemers, voor zover deze een basisuurloon te boven gingen, afhankelijk te stellen van de prestaties, terwijl, nu de Overheid in haar loonbeleid nadrukkelijk de relatie beloning-produktiviteit heeft opgenomen, in de nieuwe c.a.o. maatregelen in omgekeerde richting zijn doorgevoerd.

De c.a.o. voor de metaalindustrie en punt 3 van de Algemene Aanwijzing

In de Staatscourant no. 252 van 29 december 1959 werd mededeling gedaan van de algemeen verbindend verklaring van de c.a.o. voor de metaalindustrie. De invoering van deze c.a.o. heeft veel belangstelling getrokken, zowel binnen de kringen van de metaalindustrie, omdat de wijzigingen t.a.v. de oude c.a.o. en met name de loonsverhogingen voor deze bedrijfstak uitermate belangrijk zijn, als buiten de kringen van de rechtstreeks bij de metaalindustrie betrokkenen, omdat deze c.a.o. de eerste was welke in het kader van de gedifferentieerde loonpolitiek ter goedkeuring aan het College van Rijksbemiddelaars werd voorgelegd. In het oordeel van dit College over deze overeenkomst kon dan ook terecht een belangrijke aanwijzing worden gezien hoe de gedifferentieerde loonpolitiek ook in de toekomst zou worden gehanteerd.

Het College had o.a. tot taak de in deze c.a.o. vervatte loonsverbeteringen te toetsen aan de criteria, neergelegd in de „Algemene Aanwijzing voor het College van Rijksbemiddelaars betreffende meer differentiatie in de arbeidsvoorwaarden”. Deze Algemene Aanwijzing is gedateerd 31 juli 1959. In de Vakraad voor de Metaalindustrie was over de nieuwe c.a.o. reeds enige weken tevoren overeenstemming bereikt, zodat tijdens de onderhandelingen de criteria, welke de Regering t.a.v. de loonsverhogingen zou stellen, niet bekend waren. Achteraf diende nu dus onderzocht te worden, of de loonsverhoging voldeed aan de eisen, neergelegd in de Algemene Aanwijzing. Het is vooral punt 3 van de Algemene Aanwijzing dat de ter zake doende eisen bevat. Dit-punt 3 luidt:

„De betrokken partijen dienen blijk te geven er zich van bewust te zijn, dat de kosten der overeen te komen verbeteringen van de lonen of andere arbeidsvoorwaarden niet in de prijzen mogen worden doorberekend. De partijen aan werkgeverszijde dienen zich er voor de gehele periode, waarop de voorstellen betrekking hebben, sterk voor te maken, dat de daaruit voortvloeiende verhogingen van de arbeidskosten ook op langere termijn niet leiden tot verhoging van de binnenlandse prijzen. Derhalve moeten deze hogere kosten worden gerechtvaardigd door stijging van de produktiviteit in de bedrijfstak of onderneming. In beginsel dient daarbij te worden uitgegaan van de in de bedrijfstak of de onderneming te verwachten toeneming van de produktiviteit gedurende een toekomstige periode, die in geen geval de duur van de C.A.O. te boven mag gaan.

Deze verwachting kan aannemelijk gemaakt worden mede aan de hand van gegevens omtrent de produktie per werknemer, zoals deze zich in het verleden heeft ontwikkeld. In de beginperiode der differentiatie mag naast de in de toekomst te

verwachten toeneming van de produktiviteit in het algemeen slechts rekening worden gehouden met de produktiviteitsontwikkeling in de bedrijfstak of de onderneming gedurende het jaar 1959, voorzover deze nog niet in de lonen of andere arbeidsvoorwaarden tot uiting is gekomen. Een en ander met inachtneming van de ten laste van de ondernemingen komende compensaties voor de in de eerste helft van 1960 te verwachten huuren melkprijsverhogingen. In bijzondere gevallen kan het gewenst worden geoordeeld, de ontwikkeling van de rentabiliteit, die bij een gelijk prijspeil de ontwikkeling van de produktiviteit zal weerspiegelen, in de motivering te betrekken”.

Bij het lezen van het hierboven geciteerde punt 3 van de Algemene Aanwijzing valt het op, dat gesproken wordt over „de produktiviteit” in de bedrijfstak of onderneming, zonder dat van het begrip produktiviteit in dit verband een nadere definiëring wordt gegeven. Uit de eis dat de gestegen loonkosten ook op langere termijn niet tot verhoging van de binnenlandse prijzen mogen leiden en uit de zin: „Derhalve moeten deze hogere kosten worden gerechtvaardigd door stijging van de produktiviteit in de bedrijfstak of onderneming” kan echter worden afgeleid, dat alleen een gestegen produktiviteit, welke tevens een verlaaging van de kostprijs veroorzaakt, aanleiding tot loonsverhoging kan geven. Indien de produktie per werknemer zou stijgen, zonder dat de kostprijs van het produkt omlaag gaat, moeten onherroepelijk op den duur de hogere loonkosten tot hogere prijzen leiden. Alleen bij een lagere kostprijs ontstaat er een marge, welke voor loonsverbeteringen aangewend zou kunnen worden. Dat er een gestegen produktiviteit gepaard gaande met een lagere kostprijs wordt geëist blijkt bovendien uit de laatste zin van het geciteerde punt 3, waar gesteld wordt, dat bij gelijkblijvend prijspeil de ontwikkeling van de rentabiliteit de ontwikkeling van de produktiviteit zal weerspiegelen.

Dit impliceert reeds, dat het hanteren van de zgn. „technische produktiviteit” zonder meer in dit verband onvolgende is. Indien de produktie per werknemer in een bepaalde periode is toegenomen, betekent dit nog niet, dat ook een marge tussen verkoopprijs en kostprijs is ontstaan; welke een loonsverbetering zou toelaten. Het begrip produktiviteit verdient dus nog enige nadere aandacht. Verder is nog belangrijk, dat in de Algemene Aanwijzing gesproken wordt over de in de bedrijfstak of de onderneming te verwachten toeneming van de produktiviteit gedurende een toekomstige periode. Aan de hand van het bovenstaande

kan uit dit punt 3 derhalve worden afgeleid, dat indien voor een toekomstige periode kan worden verwacht dat de produktie per werknemer zal stijgen en tevens dat hierdoor de kostprijs zal dalen, reeds bij het begin van de periode de lonen zodanig verhoogd mogen worden dat de gestegen loonkosten gecompenseerd worden door de verwachte daling van de kostprijs.

Het College van Rijksbemiddelaars moest dus, toen tussen die werkgeversorganisaties en werknemersorganisaties die in de dusgenaamde Vakraad voor de Metaalindustrie samenwerken overeenstemming was bereikt over een loonsverhoging van 5 pCt., het opnemen van de huurcompensatie 1956 in de uurlonen en enige bijkomstige verbeteringen van secundaire arbeidsvoorwaarden, welke tezamen de loonsom van de bedrijfstak met naar schatting ca. 6 pCt. zouden doen stijgen, aan de hand van bovenvermelde criteria beoordelen of de situatie in de metaalindustrie deze loonsverbeteringen toeliet. Hiertoe heeft het College zich door de Vakraad voor de Metaalindustrie laten voorlichten. De Vakraad heeft deze voorlichting verstrekt door het weergeven van aan de „Maandstatistiek van de industrie” ontleende cijfers voor de produktie-index en aan het Maandschrift van het C.B.S. ontleende cijfers over de bezetting in de metaalindustrie. Hieruit zijn dan afgeleid produktie-indexcijfers per werknemer. Aan de vraag, of de hieruit geconcludeerde verwachte produktiestijging tot kostprijsverlagingen in de metaalindustrie zou leiden, werd hierbij echter voorbijgegaan. Slechts werden enige cijfers overgelegd van „indexcijfers groothandelsprijzen grondstoffen metaalindustrie” en „indexcijfers groothandelsprijzen afgewerkte produkten metaalindustrie”, welke cijferreeksen een enigszins analoog verloop vertonen en waaruit de conclusie getrokken werd, dat de groothandelsprijzen van de afgewerkte produkten van de metaalindustrie meer gerelateerd zijn aan de groothandelsprijzen van de grondstoffen dan aan de lonen. Er kon op korte termijn door de Vakraad niet worden nagegaan in hoeverre deze gegevens consistent zijn voor de ondernemingen waarvoor de c.a.o. geldt en of zij de produktiviteitsontwikkeling representeren.

De door de Vakraad verstrekte produktie-indexcijfers zijn gebaseerd op geproduceerde eenheden produkt per werknemer en geven dus uitsluitend de zgn. „technische produktiviteit” weer, hetgeen, zoals hierboven werd betoogd, voor het onderhavige probleem onvoldoende is. Bovendien moet bij het bezien van deze cijfers bedacht worden, dat een dergelijke produktie-index voor de metaalindustrie slechts een zeer relatieve waarde heeft. De produktie van constructiewerkplaatsen, scheepswerven, reparatiebedrijven, machinefabrieken enz. is of in het geheel niet in eenheden meetbaar, of, indien al meetbaar, in dit verband totaal nietszeggend, terwijl het toch deze bedrijven zijn, die een zeer belangrijk gedeelte van de totale produktie van de metaalindustrie in Nederland voor hun rekening nemen. Voor de produkten van deze ondernemingen bestaan uiteraard ook geen groothandelsprijzen. Het is dan ook aan geen twijfel onderhevig, dat „het best beschikbare cijfermateriaal” dat door de Vakraad werd geproduceerd voor het onderhavige probleem zeer onbetrouwbaar was, een feit dat de Vakraad zich ook zeer wel bewust bleek te zijn.

Op het gevaar dat besloten ligt in het gebruik van deze weinig betrouwbare cijfers t.a.v. de produktiviteit bij loononderhandelingen werd reeds nadrukkelijk gewezen door Prof. Dr. H. J. Witteveen in „E.-S.B.” van 14 oktober jl., waar deze stelt:

„Praktisch is het criterium van de produktiviteitsstijging (bovendien) zeer moeilijk bruikbaar, omdat nauwkeurige en betrouwbare gegevens over de stijging van de produktiviteit

voor de meeste bedrijfstakken ontbreken. Dit leidt er gemakkelijk toe, dat men bij de loononderhandelingen op drijfzand geraakt en gaat goochelen met cijfers, die een volkomen onvoldoende basis hebben. Het is duidelijk, dat (om al deze redenen) het criterium van de produktiviteit per bedrijfstak het gevaar in de hand werkt, dat de loonsverhogingen in totaal de grenzen van de economische mogelijkheden gaan overschrijden”.

Van vele andere zijden werd eveneens op het gevaar van dit „ruimtegecijfer” gewezen. In zijn openingsrede voor de Najaarsefficiencydagen van het Nederlands Instituut voor Efficiency op 25 november 1959 stelde Ir. J. M. Matthijsen het aldus:

„nauwelijks was het standpunt van de regering inzake de mogelijkheid van loonsverhoging bekend geworden of men begon allerwege naarstig te rekenen, interessante constructies te bouwen om de mate, waarin de produktiviteit was gestegen in de periode 1957 — tot heden nauwkeurig vast te stellen. Een nieuw beroep, dat van „ruimte-vaarder”, is ontstaan, nodig om de ruimte, beschikbaar voor uitdeling, zo nauwkeurig mogelijk te bepalen”.

Even verder stelde de heer Matthijsen:

„Eenzeer is het onvermijdelijk, dat het hemd nader is dan de rok en dat dus onder vigeur van een inmiddels gunstiger wordende conjunctuur het doel: de loonsverhoging, belangrijker wordt dan de objectieve norm: de produktiviteitsverhoging”.

Dat de bovenvermelde gevaren van overschatting van de economische mogelijkheden tot loonsverhogingen ook wel gezien worden in bepaalde kringen van het georganiseerde bedrijfsleven, blijkt o.a. uit een artikel van Drs. W. Bos in „Hier Rotterdam” van 8 januari 1960, waarin o.a. wordt gesteld:

Helaas moet worden geconstateerd, dat, hoewel het loonbeleid door de Staatssecretaris Roolvink met bijzondere bekwaamheid is en wordt gevoerd, de resultaten niet overeenkomstig deze hooggespannen verwachtingen zijn. De voornaamste oorzaak daarvan lijkt hierin gelegen, dat bij een groot gedeelte van het georganiseerde bedrijfsleven de neiging heeft bestaan meer op de concurrentie-verhoudingen, in het bijzonder op de arbeidsmarkt, te letten, dan wel de zelfbeheersing te betrachten, die in een semi-inflatoire economie als waarin de gehele wereld zich wellicht bevindt, geboden zou zijn”.

Dat men desondanks een produktiviteitsstijging van ca. 4 pCt. per jaar in de zin van de Algemene Aanwijzing heeft aangenomen betekent dan ook, dat men meer vertrouwen heeft gesteld in het inzicht van de Vakraad dan in het overgelegde cijfermateriaal. Nu men van een produktiviteitsstijging van ca. 4 pCt. per jaar is uitgegaan en bovendien de verwachting heeft overgenomen dat deze produktiviteitsstijging zich ook in de toekomst (althans voor zover het betreft de duur van de nieuwe c.a.o.) zal voortzetten, zou voorts nagegaan moeten worden, of deze produktiviteitsstijging ook hogere loonkosten rechtvaardigt. Nergens blijkt dat dit inderdaad is geschied. Hiertoe zou nader ingegaan moeten zijn op de factoren welke voor de industrie de arbeidsproduktiviteit beïnvloeden. Deze factoren zijn:

- a. de investeringen;
- b. de arbeidsprestaties;
- c. de interne organisatie.

Ad a.

Indien de arbeidsproduktiviteit stijgt doordat met meer resp. betere kapitaalgoederen gewerkt wordt, is er, volgens de hierboven weergegeven interpretatie van punt 3 van de Algemene Aanwijzing, alleen ruimte voor loonsverbetering, indien de kosten per eenheid produkt hierdoor afnemen en bovendien indien verwacht kan worden dat dit ook in de toekomst het geval zal blijven.

Of dit in de metaalindustrie in de afgelopen jaren het geval is geweest en of dit in de eerstkomende jaren het

geval zal zijn, is al even moeilijk te bepalen als de ontwikkeling van de produktiviteit in haar geheel.

Het valt op, dat aan het statistisch materiaal dat in verband met de produktiviteitsontwikkeling werd aangevoerd, statistische gegevens omtrent de investeringen in de metaalindustrie ontbreken. Indien ook deze cijfers waren toegevoegd, zou men over de jaren 1953 t/m 1957 het volgende beeld hebben verkregen:

	produktie-index a)	bezetting b)	produktie per werknemer	investeringen c) (in mln.)	invest. index.
1953	100	100	100	310	100
1954	119	106	112	290	94
1955	133	112	119	402	130
1956	139	116	120	512	165
1957	137	116	118	675	218

a) Ontleend aan Maandstatistiek van de industrie.

b) Ontleend aan Maandschrift C.B.S.

c) Ontleend aan statistiek investeringen in vaste activa in de industrie, C.B.S.

Met nadruk wordt nog eens gesteld, dat het trekken van conclusies hieruit t.a.v. de invloed van de investeringen even bezwaarlijk is als dit t.a.v. de produktiviteit het geval is. Bedacht dient bovendien te worden dat de investeringen in geldbedragen zijn uitgedrukt en hier dus tevens invloeden van geldwaardeveranderingen en schommelingen in het prijsniveau een rol spelen. In zekere zin instructief is het beloop van de investeringsindex echter toch wel. Indien aangenomen zou kunnen worden, dat de ontwikkeling zo zou doorgaan, dan zou n.l. blijken, dat, om een zekere produktiviteitsstijging te handhaven, in de toekomst steeds sterker toenemende investeringen vereist zullen worden.

Leveren bovenvermelde cijfers geen voldoende bewijs voor een dergelijke conclusie, aannemelijk is zij desondanks. Het ligt n.l. voor de hand, dat ook op de investeringen in de metaalindustrie de wet van de niet-proportionele meeropbrengsten toepasselijk is. Na een zo langdurige periode van zeer grote bedrijvigheid en overspanning op de arbeidsmarkt als wij, met slechts enkele kleine onderbrekingen, sedert 1945 beleefd hebben, is het zeer waarschijnlijk, dat de meest rendabele en arbeidbesparende investeringen door de ondernemers reeds lang zijn doorgevoerd. Verdere investeringen zullen dus nog slechts afnemende meeropbrengsten kunnen opleveren. Om de produktiviteitsstijging te kunnen handhaven zullen in de toekomst steeds minder rendabele en relatief kostbaarder investeringen moeten plaatshebben. Bij de opening van de efficiencydagen heeft Ir. Matthijsen dit verschijnsel nog eens als volgt geformuleerd:

„De curve van de produktiviteit heeft de neiging naar boven af te plattē. De curve van het materiële verlangen heeft daarentegen de neiging naar boven steiler te worden. Dit is een tegenstelling, die tot spanningen aanleiding geeft, wanneer niet voorzien wordt, dat voor de groei van de produktiviteit steeds meer nieuwe investeringen nodig zijn en dat daarvoor ook geldt een wet van de verminderde meeropbrengst”.

Hoelang een dergelijke ontwikkeling door kan gaan alvorens een evenwichtspunt wordt bereikt, is niet te voorspellen. Hierop hebben vele factoren invloed, zoals de ontwikkeling op de afzetmarkten, concurrentieverhoudingen, produktietechniek enz. Ook conjuncturele invloeden zijn voor de investeringen in de metaalindustrie buitengewoon belangrijk. De investeringen in 1958 blijken bijv. t.o.v. 1957 te zijn achtergebleven. Men verwacht echter, dat zij in 1959 weer aanmerkelijk hoger zullen blijken te zijn geweest. De algemene geldigheid van bovenstaand betoog zal hierdoor echter niet worden aangetast.

Het tot ontwikkeling komen van de Euromarkt kan voorts een bijzonder belangrijke invloed — met een structureel karakter — op de investeringen uitoefenen. De ontwikkeling van de gemeenschappelijke markt zal de Neder-

landse metaalindustrie n.l. in een nog meer rechtstreekse concurrentiepositie brengen t.o.v. de metaalindustrie in de partner-landen, ook op de binnenlandse markt. In deze partner-landen is de metaalindustrie reeds veel ouder, verder ontwikkeld en groter van omvang. Het is derhalve waarschijnlijk dat door de Nederlandse metaalindustrie, mogelijk in geforceerd tempo, waar enigszins mogelijk, gemoderniseerd (dus geïnvesteerd) zal moeten worden, alleen reeds om de concurrentie te kunnen volhouden. Er ontstaat hier dan echter geen marge tussen opbrengst en kosten, zodat hier geen ruimte voor loonsverbetering beschikbaar komt. Een snelle ontwikkeling van de produktietechniek zou misschien de mogelijkheid tot investeringen, welke toenemende meeropbrengsten leveren, weer kunnen openen. Het is echter niet zeer waarschijnlijk dat op korte termijn ingrijpende wijzigingen in de produktietechniek, welke op de produktiviteit van de gehele bedrijfstak belangrijke invloed hebben, zullen kunnen worden ingevoerd, indien wij bedenken dat in zeer belangrijke mate tot de totale omzet van de bedrijfstak wordt bijgedragen door de scheepsbouw, scheepsreparatie, constructiebouw en machinebouw.

Uit het bovenstaande moge blijken, dat niet a priori kan worden aangenomen, dat de produktiviteitsstijging, voor zover deze het gevolg is van investeringen, zich in de toekomst in dezelfde mate zal blijven voortzetten als mogelijk in het verleden is gebeurd. Tevens kan worden geconcludeerd, dat de kostprijsverlagende invloed eerder een tendens tot afnemen zal vertonen. Ten slotte dient er zeer ernstig rekening mede te worden gehouden, dat de Nederlandse metaalindustrie door de ontwikkeling van de gemeenschappelijke markt genoodzaakt zal worden, waar enigszins mogelijk, te moderniseren en te rationaliseren. In dit geval zal mogelijk de kostprijs nog dalen; door de concurrentie uit de partner-landen zal het prijsniveau echter mogelijk dusdanig gedrukt worden, dat desondanks geen marge voor loonsverbetering bestaat. Het is dan ook niet in overeenstemming met punt 3 van de Algemene Aanwijzing te achten, indien thans loonsverbeteringen worden doorgevoerd, gebaseerd op een verwachte produktiviteitsstijging, voor zover deze het gevolg is van investeringen.

Ad b.

Indien ten gevolge van hogere arbeidsprestaties de produktiviteit toeneemt, is het duidelijk, dat dit tevens direct tot een lagere kostprijs leidt en er een marge ontstaat, welke voor loonsverbetering zou kunnen worden aangewend. Ook op dit punt ontbreken cijfers welke voor de metaalindustrie in haar geheel representatief geacht kunnen worden. Voor de afzonderlijke ondernemingen zullen hierover ongetwijfeld interessante gegevens beschikbaar zijn en het ware te wensen, dat het in de toekomst mogelijk zal blijken hieruit algemeen geldende cijfers af te leiden. Voor het doorvoeren van een algemene loonsverhoging zoals thans heeft plaatsgevonden zijn dergelijke statistische gegevens onontbeerlijk.

Echter, ook bij het ontbreken van deze gegevens, liggen hier de mogelijkheden om een loonsverbetering te effectueren, welke geheel aan de criteria van de Algemene Aanwijzing voldoet. In de metaalindustrie wordt veelal het loon van de handarbeiders bepaald volgens tarief- of prestatieloonssystemen. De c.a.o.'s in de metaalindustrie bevatten reeds sedert jaren twee verschillende loontabellen, n.l. één voor niet in tarief werkende ondernemingen en één voor wel in tarief werkende ondernemingen. Toepassing van de tabellen voor in tarief werkende ondernemingen laat een hogere uurverdienste (uurloon + tariefverdienste) toe. In de c.a.o.'s, welke na het einde van de tweede wereld-

oorlog toepasselijk waren, kwam een dispensatieclausule voor, welke inhield, dat ondernemingen welke door omstandigheden niet in de gelegenheid waren in tarief te doen werken, toch de tarieflozen, vermeerderd met een tariefderivingstoelag mochten toepassen. De verhoudingen op de arbeidsmarkt noopten de ondernemers ook toen reeds de hoogst mogelijke lonen te betalen, zodat algemeen de tarieflozen werden uitbetaald. Toen per 1 januari 1948 deze dispensatie verviel en een terugschakeling op lagere lonen niet mogelijk was, werd het invoeren van tariefsystemen vrijwel algemeen.

Het is waarschijnlijk in geen enkel bedrijf mogelijk voor alle werkzaamheden welke worden verricht door werknemers, waarop de c.a.o. van toepassing is, een tarief te bepalen. De c.a.o. voorziet hierin door te bepalen dat minstens 40 pCt. van de werknemers op tariefbasis werkzaam moet zijn en dat, indien hieraan voldaan is, voor de overige werknemers het loon bepaald kan worden door het uurloon te vermeerderen met het gemiddeld door het wel in tarief werkende deel van het personeel behaalde tariefpercentage. Met deze bepaling en de bovengeschetste ontwikkeling is bereikt, dat thans een overgrote meerderheid van de arbeiders in de metaalindustrie op basis van de zgn. „tarieflozen” wordt beloond. Doordat in de c.a.o. de tariefbeloning met de nodige zorg is omkleed, kunnen alle waarborgen voor objectieve beloningsnormen aanwezig worden geacht. In het kader van de noodzakelijke loonbeheersing moest echter aan de marge tussen uurloon en uurverdienste een maximum worden gesteld.

Indien nu geconstateerd wordt, dat er door gestegen arbeidsproductiviteit ruimte is voor loonsverbetering, dan is een dergelijke verbetering op eenvoudige wijze en geheel in overeenstemming met de Algemene Aanwijzing te bereiken door niet de basisuurlozen te verhogen, doch de marge tussen de toegestane maximum gemiddelde uurlozen en de maximum gemiddelde uurverdiensten te verruimen. Bij een dergelijke maatregel zou enerzijds geheel voldaan zijn aan de eis dat de loonsverbetering gerelateerd is aan de produktiviteitsstijging, anderzijds bestaat er zekerheid dat de hogere loonkosten gerechtvaardigd zijn door een lagere kostprijs, zodat doorberekening in de prijzen niet zal plaatsvinden, terwijl ten slotte nog aan een thans vrij algemeen gevoeld bezwaar tegemoet wordt gekomen. Door het hierboven gememoreerde voor de onderneming gestelde loonplafond is het veelal niet mogelijk alle door de werknemers bereikte tariefverdiensten uit te keren. Indien een arbeider een zeer goede prestatie levert moet vaak een gedeelte van zijn verdienste worden ingehouden. Begrijpelijk is het, dat dit algemeen als een onbillijkheid wordt aanvoeld, ook al wordt het ingehouden bedrag door de onderneming in een of ander fonds gestort. Dit gevoel van onrechtvaardigheid zou bij een ruimere marge verdwijnen (althans zeer sterk verminderen) en een potentiële mogelijkheid tot verhoogde arbeidsprestaties zou in een reële mogelijkheid zijn getransformeerd. Bij het volgen van deze weg zou het bovendien mogelijk zijn geweest via een effectieve en stringente controle door de bevoegde organen de prestatiebeloningssystemen in de praktijk te doen verbeteren en het euvel der grijze en grauwe lonen te beteugelen.

Ad c.

Het belang van een goede organisatie en van produktieefficiency wordt in de bedrijfstak in toenemende mate ingezien. Het is niet onwaarschijnlijk, dat in de toekomst op dit gebied inderdaad resultaten behaald zullen worden, welke tot een stijging van de produktiviteit zullen leiden. Indien voorts in aanmerking genomen wordt, dat voor verbetering van de organisatie en verhoging van de effi-

ciency de volledige medewerking van het personeel uitermate belangrijk en in vele gevallen zelfs absoluut noodzakelijk is, is het duidelijk, dat ook hierin mogelijkheden voor loonsverbetering besloten liggen. Door de verruiming van de marge tussen maximum gemiddeld uurloon en maximum gemiddelde uurverdienste, zoals hierboven vermeld, zou deze loonsverbetering eveneens geëffectueerd kunnen worden. Hier moet echter even gememoreerd worden, dat verbetering van de organisatie en produktieefficiency veelal ook een investeringsaspect heeft. Vaak kunnen deze verbeteringen nl. slechts bereikt worden door aanzienlijke uitgaven met betrekking tot de arbeid van organisatie-deskundigen, de opleiding van personeel enz. Deze uitgaven zijn, althans bedrijfseconomisch, met investeringen gelijk te stellen. De daling van de kostprijs zal derhalve niet zonder meer evenredig zijn aan de stijging van de produktiviteit. In overleg echter met de tariefcommissies (waarvan het bestaan in de c.a.o. verplichtend is voorgeschreven) zou hiermede op eenvoudige wijze door aanpassing van de tariefnormen rekening kunnen zijn gehouden.

De thans doorgevoerde integrale verhoging van de uurloontabellen kan aan de hand van bovenstaand betoog geacht worden niet in overeenstemming te zijn met punt 3 van de Algemene Aanwijzing. Dit moet als zeer betreurenswaardig worden beschouwd, aangezien door deze „loonronde” in wezen een ontwikkeling is ontstaan, welke omgekeerd is aan die, welke aan de gedachte van de gedifferentieerde loonpolitiek ten grondslag ligt. Eigenaardig is, dat onder het „regime van de algemene loonronden”, zoals dit tot en met 1958 heeft bestaan, de ondernemingen in de metaalindustrie, om de hoogst mogelijke lonen te kunnen betalen, gedrongen werden de beloningen van de werknemers, voor zover deze een basisuurloon te boven gingen, afhankelijk te stellen van de prestaties, terwijl, nu de Overheid in haar loonbeleid nadrukkelijk de relatie beloning-productiviteit heeft opgenomen, in de nieuwe c.a.o. niet alleen van de bestaande mogelijkheden op dit gebied geen gebruik werd gemaakt, doch zelfs maatregelen in omgekeerde richting zijn doorgevoerd. Dat dit inderdaad het geval is moge blijken uit het aan art. 11 toegevoegde lid 13, dat luidt:

„Voor zover en voor zolang in ondernemingen, in welke niet in tarief wordt gewerkt, geen tariefstelsel of enig ander systeem van prestatiebeloning wordt toegepast, zullen aan de tot een en dezelfde vakgroep behorende werknemers, die de 65-jarige leeftijd nog niet hebben bereikt, toeslagen worden toegekend, waarvan het gemiddelde tenminste 5% bedraagt van het reeds geldende gemiddelde uurloon in die vakgroep en met een persoonlijk maximum van 7½% van het voor de werknemer geldende uurloon”.

Deze toeslag moet betaald worden over de lonen, welke reeds met 5 pCt. zijn verhoogd. Voor deze bepaling, welke volkomen in strijd is met de gedachte, als neergelegd in de Algemene Aanwijzing, kon slechts één argument worden aangevoerd, nl. dat de invloed op de totale loonsom zo gering is, dat deze verwaarloosd zou kunnen worden. Niettemin werd ook deze bepaling goedgekeurd.

Met ingang van 1 augustus 1959 is de nieuwe c.a.o. ingevoerd en op 29 december 1959 werd de algemeen verbindend verklaring in de Staatscourant gepubliceerd. De verhoudingen op de arbeidsmarkt waren dusdanig, dat zonder meer vrijwel alle feitelijk betaalde lonen met 5 pCt. werden verhoogd. Een terugkeer of wijziging is niet alleen onmogelijk, doch wordt ook door niemand meer gewenst. Met het goedkeuren van de c.a.o. in deze vorm zijn wij echter de verkeerde weg opgegaan en dit juist in een geval waar de juiste weg, zoals de Overheid zich deze blijkt voor te stellen, zo duidelijk zichtbaar was.

Het ziet er naar uit, dat Nederland binnen afzienbare tijd het meest spaarzame land ter wereld zal worden. Er gaat nl. bijna geen week voorbij of van het spaarfront worden nieuwe ontwikkelingen gemeld, die er op neer komen, dat opnieuw mogelijkheden aan de bestaande worden toegevoegd. In de verslagweek zijn nadere bijzonderheden gepubliceerd betreffende de spaarpremieregeling van het rijksperoneel. De ambtenaar, die kans ziet van zijn salaris wat opzij te leggen (max. 5 pCt. van de pensioengrondslag resp. f. 600 per jaar) wordt al naar de hoogte van het salaris beloond met een premie van 15 pCt. resp. 25 pCt. tot een maximum van f. 90 per jaar. Hiermede zijn voor de ambtenaren de poorten geopend om mettertijd tot de bezittende klasse toe te treden. De premie zal in elk geval ruime compensatie geven voor een eventuele verder gaande geldontwaarding. Van de zijde van de maatschappij beschouwd, kunnen niet onbelangrijke bedragen bij elkaar worden gebracht. De sterkte van het burgerlijk rijksperoneel bedraagt immers ca. 120.000.

De beurs vervult de aan haar toegedichte functie, nl., wat althans de aandelen betreft, een waarborg te bieden tegen inflatie, in het lopende jaar minder goed. In de afgelopen week stonden de koersen opnieuw onder een lichte druk. Wel is thans duidelijk, dat de scherpe koersval op 16 februari jl. slechts incidenteel is geweest. Dit neemt niet weg, dat sedert eind 1959 de koersen gemiddeld ca. 7 pCt. zijn gedaald, overigens beslist geen beangstigende daling. Belangrijk nieuws bracht Unilever. Een stijging van de winst met 27 pCt. leidde voor de aandeelhouders tot een dividendverhoging van 18½ pCt. op 20 pCt. Aandeelhouders blijken ondankbare wezens. Zij reageerden althans

N.V. DRUKKERIJ DICO
te Amsterdam

wenst over te gaan tot aanstelling van een

secretaris van de directie

Gedacht wordt aan iemand van academisch of daarmee gelijk te stellen niveau, ongeveer 25 jaar oud, bij voorkeur met enige ervaring op bedrijfseconomisch en commercieel gebied, met duidelijke interesse voor de grafische industrie en bereid zich in deze richting alsnog te doen opleiden.

Het bedrijf is modern geoutilleerd, bestrijkt de boekdruk, offset en een binderij, en kan de aan te stellen functionaris goede perspectieven bieden.

Belangstellenden wordt verzocht sollicitaties, die vertrouwelijk zullen worden behandeld, te richten aan de directie, Postbus 5063 te Amsterdam. Zij dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

UNILEVER N.V.

vraagt

voor haar afdeling ACCOUNTANTSCONTROLE
enige

ASSISTENT ACCOUNTANTS

die zich bij het N.I.v.A. of
via de academische opleiding voorbereiden
op het accountantsdiploma.

Leeftijd ten hoogste 30 jaar.

*Schriftelijke sollicitaties te richten aan:
Unilever N.V., Afdeling Selectie, Postbus 760, Rotterdam,
onder nummer 142.*

UL 28

met verkooporders, waardoor de koers enige daling onderging. Niet alleen Unilever tastte t.a.v. aandeelhouders in de beurs. Fr. Beeren hervatte de dividendbetaling en o.a. Gazelle verhoogde het percentage van 9 op 10. Deli Maatschappij bracht teleurstelling door het dividend te halveren, waarbij men goed doet in het oog te houden, dat de uitkering in 1958 op bijzondere omstandigheden steunde. H.V.A. gaat voort met het leggen van een bredere basis, door zich te binden aan een Braziliaans vezelbewerkingsbedrijf. Nu de Staat voorlopig verzadigd is, hervat de Bank voor Nederlandsche Gemeenten haar activiteit op de emissiemarkt. Gevraagd wordt f. 100 mln. tegen 4½ pCt. à 98 pCt.

De afgelopen week was er één van betrekkelijke rust, die wij ook nodig hadden om de woorden, die Minister Zijlstra heeft gesproken, tot ons te laten doordringen. Na het optimisme een niet mis- te verstane waarschuwing voor moeilijker tijden in 1961. In Engeland meent de Regering, dat het gevaar reeds dichterbij ligt. Door verlagening van de koers van kortlopende overheidsobligaties, tracht men de banken te weerhouden het in haar bezit zijnde papier te gelde te maken, waardoor de basis voor verdere kredietexpansie aan de private sector niet verder uitgebreid zou worden. De geldmarkt wordt vrijwel geheel beheerst door het heen en weer vloeien van omvangrijke bedragen tussen het Rijk en de financiële instellingen. In de week waarin de opbrengst van de staatslening naar de staatskas werd overgeheveld, volgde een periode, waarin de Staat, zij het tot een lager bedrag, middelen naar de geldmarkt deed overmaken. Van de kant van de goud- en deviezenreserve is de invloed vrijwel nihil. In de afgelopen week werd het effect van de ultimo-uitzetting van de bankbiljettencirculatie merkbaar, die, omdat hiertegenover geen compenserende krachten stonden, marktverkrappend werkte. De ten onrechte als officieel aangeduide callgeldrente werd in verband hiermede met ¼ pCt. tot 1¾ pCt. verhoogd. In feite wordt veelal meer betaald.

De teruggang in de rente van kort geld in New York is een tijdelijk verschijnsel geweest. De rente stelde zich in de afgelopen periode weer op omstreeks het oude niveau. Of hier een verdere stijging van de buitenlandse uitzettingen der banken op zal volgen, is nog de vraag. Het uitstaande bedrag, ultimo 1959 bruto f. 2.430 mln., hetgeen t.a.v. ultimo 1958 een stijging betekent van niet minder dan f. 1.212 mln., kan niet blijven groeien. In

toenemende mate gaan buitenlandse banken tot het opnemen van guldenskredieten over, die vrijwel steeds direct worden weggetrokken en buiten de guldenssfeer belanden.

Indexcijfers aandelen.	1953 = 100	4 jan. 1960	19 febr. 1960	26 febr. 1960
Algemeen	372	337	336	336
Internat. concerns	547	491	492	492
Industrie	268	245	244	244
Scheepvaart	187	164	163	163
Banken	190	185	184	184
Indon. aand.	154	146	145	145

Bron: ANP—C.B.S.

Aandelenkoersen.	f. 179,20	f. 155,80	f. 155,60
Kon. Petroleum	809	746	754½
Unilever	835½	751½	764
Philips	514	465	449
A.K.U.	900	784	773
Kon. Ned. Hoogovens	270	241	245
Van Gelder Zn.	186½	167½	166½
H.A.L.	340	322	325
Amsterd. Bank	166	158½	162½
Ver. H.V.A. Mij-en			

New York.

Koersgemiddelde aandelen	679	628	632
Dow Jones Industrials			

Effectieve rendementen obligaties.

	gem. looptijd	8 jan. 1960	19 febr. 1960	26 febr. 1960
3 pCt. Invest. Cert.	4 j.	3,73	3,88	3,91
4¼ pCt. Ned. 1959	12½ j.	4,48	4,60	4,58
3¼ pCt. Ned. 1955 I ...	17½ j.	4,31	4,35	4,33

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koersvergelijking.

C. D. JONGMAN.

fabriek van elektrische apparaten

zoekt een

ASSISTENT VAN DE DIRECTIE

die o.m. zal adviseren met betrekking tot **economische, efficiency en organisatieproblemen.**

Hij zal voorts coördinerend moeten optreden bij de praktische doorvoering van de voor deze problemen gevonden oplossingen.

Bij deze taken is hij tevens onze tegenspeler van een extern organisatiebureau.

Vereist wordt een goede theoretische opleiding, liefst op academisch niveau (drs. economie) en enige jaren bedrijfservaring, bij voorkeur opgedaan in een modern georganiseerd bedrijf; leeftijd ca. 35 jaar.

Deze functie biedt een interessante, zelfstandige werkring en goede vooruitzichten.

Opname in het pensioenfonds en hulp bij het verkrijgen van een woning worden toegezegd.

Sollicitatiebrieven in eigen handschrift met persoonlijke en zakelijke gegevens, nodig voor een eerste beoordeling, kunnen worden ingezonden aan de directie, Tuindorpstraat 61, Hengelo (O).

„INFLATIE EN DE ROEP NAAR WAARDEVASTHEID“

Werkgevers en Pensioenfondsen, die zich voor dit onderwerp interesseren, kunnen een overdruk van dit artikel uit „Elseviers Weekblad“ d.d. 6 febr. 1960 van de hand van Lod. S. Beuth, Economisch Pensioen-adviseur bestellen door storting van f. 0,50 op postgiro 385461 Amsterdam met uitsluitend vermelding: overdruk

Fa. A. O. BEUTH VAN WICKEVOORT CROMMELIN
Rubensstraat 89, Amsterdam Z. Tel. (020) 725410
ECONOMISCHE PENSIOEN-ADVISEURS

*U reageert op annonces in „E.-S.B.“?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

Het Departement van Defensie (Marine) vraagt voor haar afdeling bedrijfseconomische inspectie een

econoom

die zal worden ingeschakeld in de sector der bedrijven voor het geven van advies in organisatorische kwesties, bestudering van man-uurtarieven, rentabiliteits- en kostprijsberekening. Doctoraal examen economie vereist. Leeftijd 26—40 jaar. Salariëring afhankelijk van ervaring (plm. f. 650,— — f. 850,— p. m. excl. toelagen).

Uitv. schr. soll. onder no. 2363/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) in te zenden aan het bureau Personeelsvoorziening v. d. Rijksoverheid, Pr. Mauritslaan 1, Den Haag.

N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE VAN

f 100.000.000.— 4½ pCt. 25-jarige Obligaties 1960

Grootte der stukken: nominaal f 1000.— en f 500.—.

Na de toewijzing kunnen desgewenst, in de plaats van obligaties, schuldregisterinschrijvingen groot tenminste nominaal f 100.000,— worden verkregen.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld op

MAANDAG 7 MAART 1960

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 98 pCt.

bij de kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voorzover in genoemde plaatsen gevestigd, van:

Rotterdamsche Bank N.V.
De Twentsche Bank N.V.
Amsterdamsche Bank N.V.
Incasso-Bank N.V.
Lippmann, Rosenthal & Co.
R. Mees & Zoonen
Nationale Handelsbank N.V.
Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.
H. Oyens & Zonen N.V.
Pierson, Heldring & Pierson
Hope & Co.

alsmede **ten kantore der Vennootschap**

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 29 februari 1960.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede, in beperkte mate, de statuten en het laatste jaarverslag, zijn bij bovenstaande inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

's-Gravenhage, 29 februari 1960.

N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

CENTRAAL BEHEER

ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN.

WET - RISICO

Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen
f. 500.000,- per gebeurtenis
Bedrijfs-w.a.-verzekering.
Ongevallenverzekering voor inzittenden van personenauto's.

BRAND - RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en
andere objecten. Belangrijke besparingen op de premie.
Verzekerd bedrag ruim 2 miljard gulden.

MOLEST - RISICO

Molestverzekering: ingeschreven bedrag ruim 7 miljard gulden.
Stormverzekering: verzekerd bedrag ruim 1 miljard gulden.

VERVOER - RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen in binnen-
en buitenland.

PENSIOEN - RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering van
werknemers. Verzekerd bedrag ruim 1 miljard gulden.
Belegd vermogen 280 miljoen gulden.

Singel 126-130, Amsterdam-Centrum

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

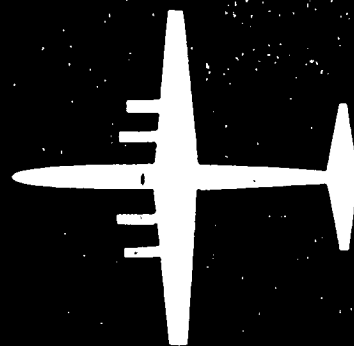
LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM

**LAAT UW
REISBUREAU HET
U VOORREKENEN:**

**VLIEGEN IS
GOEDKOPER
DAN U
DENKT!**

KLM